

הפוגרום, אקציה ראשונה	2. 5. 1941
אקציה שלישית	אוגוסט 1942
רביעית	"
חמישית	אוקטובר "
שישית	נובמבר "
KOLO SSEUM KINO קולוסאום	פברואר 1943

ב 22 באפריל 1944 אחי ישראל יצא לפלשוב. משם, דרך אושביץ למחנה מאטהאוזן. שם נספה.

פל מהשוצפוליצאי SCHUTZPOLIZEI בעיר.

נובמבר 1941 אקציה שתיים.
 1944. 8. 7. כיבוש בוריסלב 7, 8, 1944
 1944. 3. 28. הצבא האדום הגיע לרגלי הקרפטים.
 1944. 4. 15. כיבוש טארנופול. זה הוא יום שחרורי

- (1) מבוא
- (2) בגטו
- (3) אצל משפחת דידינסקי DYDYNski
- (4) יציאה אל טרנופול
- (5) פודוולוציסקה *Sokolak*, PODWOLOZYska
- (6) משפחת אמברוזיקו AMBROZIKO
- (7) משפחת אמברוזיי, הקנה
- (8) נסיגה של הצבאות
- (9) שחרור ZBARAZ, 1944, 7, 24, זברז
- (10) יציאה לביאלורוסיה, DNI EPROPETROWSK
- (11) חזרה מרוסיה
- (12) משפחת פלינטה
- (13) חזרה הביתה
- (14) יציאה לפולין
- (15) כניסה לקיבוץ בפולין
- (16) יציאה לדרך
- (17) גנואה, איטליה, חתונה.
- (18) קפריסין - הולדת רחל. אילון - הולדת דינה ועמית
- (19) גן שמואל - אילון. מחלתו של עמי, גיוסו.
- (20) מותו של עמית המכה. 1982

ניקוז אחים אלו כים
 7.4.1944

נתיב הגאולה - היסטוריה

נולדתי בפולין, בגליציה המזרחית בעיר ששמה בוריסלב, ב-23.5.1927. העיר היתה מוקפת יערות ובהתאם לכך נקראה "עיר הירוקה". לפני שנים רבות היה הנפט מעורב בבזבז ובחוסר זהירות. לא היו עדיין מדרכות ולא כבישים, והבזבז השחור היה משתלשל בכל העירה הנידחת. בזנבות סוסים ובעגלות של עגלונים היו אוספים את הנהב השחור, ומזכרים בפרוטות לערים הסמוכות. שנים לקח עד שגילו שהזפת טובה למריחת גלגלי שיניים, ועגלות רתומות לפרדות נסעו ביתר קלות אחרי מריחת הגלגלים. חיש מהר גילו שהחומר גם בוער והמנוירות הראשונות היו מעשה ידי אנשי בוריסלב. עם הזמן גילו גם פרפין ובנו מפעל עצום בתוך העיר. הגלים החלו להיפלט מן האדמה, וכך נוצרה גם מערכת סבוכה של צינורות לחימום ואור לעיר בוריסלב-דרוהוביץ, ועד ללבוב הגיע. במשך השנים התפתחה העיר והתרבו בה הפריפריות. המקום נתן אפשרות קיום לאלפי אנשים. כמוכן שהיהודים חיש מהר נרתמו להקמת בתי זיקוק: בוריסלב-דרוהוביץ. מכרה השווה לענקים, ואלפי קידוחים של נפט. בלילה, כשהיינו יוצאים החוצה ראינו מסביב יער

מוקף אורות נוצצים. הרי הקרפטים היו מסביב ועל ההרים אלפי אורות.
 יכולת לחשוב שאתה נמצא כאילו בכרך גדול שאורותיו מסביב מנצנצים.
 היערות היו כמותיים והיו מקומות שרגל אדם לא דרכה בהם זה דורות.
 בשבתות ובחגים היינו יוצאים ליערות לאסוף פירות-יער ולשתות
 מי-מעיינות. המים היו ידועים בכל פולין כמי-מרפא. קראו לזה: נפטוסיה,
 NAFTUSIA. בימי החורף המושלגים היו המוני בני נוער מבליס בהרי
 הקרפטים בגלישה ובסקי והיה זה מעין לא אכזב של בילויים לכל
 האוכלוסיה, ובעיקר של הנוער היהודי. היו שפע פירות יער. אותו היער,
 שהיה מקור פרנסה ובילויים, היה גם מקור לא אכזב למחבואים בשביל
 היהודים נרדפי הנאצים, שבאו ברבות הימים.
 זקני העיר סיפרו שהעיר נשרפה כמה וכמה פעמים. בגלל הכמות העצומה של
 החומר הדליק אשר עוד לא היה מאורגן די צורכו. במאפיה אחת רצה השוליה
 לכבות את התנור. שפך שני דליים עם סולר על האש וכך נשרפה כל העיר.
 אבל זה קרה לפני מאה שנים. אני כבר הכרתי עיר יפה. אמנם עם המון בתים
 מעץ, אבל אי-פה, אי-שם התרוממו כבר בתים רבי קומות. בעיקר בתי יהודים,
 אשר רב היה חלקם בקידוחים והעושר החל להסתמן. לסבתי היו שישה בתים
 והיא נחשבה לגבירה של העיר, ואבי, הודות לחנות ובית מסודרים, שקיבל
 במתנה, מצא לו ריבה יפהפיה מעיר דרוהוביץ. הוריה של אמא לא היו
 אמידים ועיסוקם היה במסחר. זה היה גם עיסוקם של רוב יהודי העיר. לא
 חסרו גם בעלי מלאכה זעירים. הכפריים היו באים השכם בכל בוקר, בנעלי
 לבד, עם כדים כבדים על הגב, ומביאים כל טוב הכפר. חלב, גבינה, ביצים,
 וחמאה עמופה בעלים גדולים, והיה ריח טוב של חלב חמוץ, מתוק, וחמאה
 טרירה, שכיום לא רואים כזה יותר. תמורת זה היו מקבלים נרות, נפט ובגד
 ללבוש. העם הכפרי היה מאד עני. האדמה בסביבתנו לא הצטיינה בפוריות.
 לרוב היו להם חלקות קטנות, בגלל ההרים, וגם אדמת לס היתה. גידלו הרבה
 תירס, תפוחי אדמה ושיבולת שועל. בתיהם, בתי קש על פי רוב, והדלות
 והפרימיטיביות שלטו בכל. רוב רובו של הנוער עבד בקידוחים ובמפעלי
 הפרפין. בינתיים פרח העיר והיו לנו בתי-ספר, בתי תורה לבנים ולבנות,
 גימנסיה וכו'... לאוניברסיטה צריך היה לנסוע ללוב, ובזמנים קדומים
 יותר נסעו לוינה. אבי אמנם נסע לוינה ללמוד, אבל בגלל קשיי הפרנסה
 היה נאלץ להפסיק. הוא היה אדם משכיל וסיפוריו על וינה תמיד הרעידו את
 ליבותינו. היינו שלושה ילדים: אחי הבכור ישראל, אשר עליו עוד אספר
 רבות. אחי מלך, כנר מבטן ומלידה, רקדן, צייר ומה לא, ברוך ידיים.
 ובסוף אני, המספרת. גרנו במרכז העיר ברחוב מצקביצה בשכונה יוקרתית.
 הבית שכלל ארבע חנויות, היה שייך לסבתה. באותו הבית הגדול גרנו
 אנחנו, הסבים, הדוד מוישה והדודה חייצה עם שני בנים. שמם: משפחת שיף
 ועל אותה משפחת שיף עז רצוני לספר. הדודה חייצה היתה אחותו של סבי.
 כל שנות חיינו המאושרים עברו עלינו במחיצתם. היו להם שני בנים: דוניו
 וטונציו - דודומרכי, ושניהם חיים היום בישראל. הבן הצעיר דוניו היה
 מרכז את התיאטרון היהודי במקום, ובביתם שלטו חיי בונה וצלילי
 מוסיקה, חזרות להצגות, ובעיקר התגוללו המון תפאורות בחצר ובמחסן.
 הצחוק, עשן הסיגריות, רוח של עליזות, התופים, הכינורות והחצוצרה עד
 היום מהדהדים בליבי. אכן הייתה זאת ילדות מאושרת, עליזה, מלאת צלילי
 מוסיקה, ובדיחות הדעת. עולם עשיר ברוח ובתוכן. שנים רבות אחרי כן,
 כשהייתי בודדת מסתובבת בעולם הבלהות, הייתי נזכרת בילדות זו, העשירה,
 וחולמת, חולמת על העבר.

כמובן שהיו לדברים השלכות. גם אנחנו, בתור ילדים שלטנו טוב בשפה
 הפולנית. אחי, מלך, השתתף לא פעם בהצגות והכינור היה בן לווייתו
 הקבוע. כל הלהיטים (שלאגרים) של אותה תקופה היו מושרים גם על ידינו,
 וגם על ידי אמא, שמאד אהבה זמר. כשהגעתי לגיל שמונה עזבה משפחת שיף
 את פולין ועלו לארץ ישראל.

ב 22 ביולי 1939 פרצה מלחמת העולם השנייה. אני הייתי אז בת
 שתיים-עשרה. שבוע ימים היו אצלנו הגרמנים וכעבור שבוע עברו אל מעבר
 לבוג ושם קבעו את הגבול. עד שנת 1941 שלטו אצלנו הרוסים. במשך אותו
 שבוע שהגרמנים שלטו בעיר הם הספיקו לרוקן את רוב חנויות ההספקה

ולהוציא כל דבר הניתן להעברה. ראינו אותם, רכובים על אופנועים. בחורים חסונים, בלונדינים עם עיני תכלת. היתה זו "היטלריוגנד", מיטב הנוער. עדיין התיחסו בסלחנות לאוכלוסייה היהודית ומענו שלכאן יגיע השוויון הרוסי, ולכן הם לא פוגעים ביהודים. ה"סחר-מכר" עבד בכל תוקפו. כעבור שבוע הסתלקו הגרמנים כי הצבא האדום צריך היה להגיע. כמובן שהאוכלוסייה המקומית כבר ניצלה את המהומה והחלו לשרוד בתי יהודים. הצבא הפולני בכלל לא נראה בסביבתנו. גם המשטרה המקומית הסתלקה מפחד הגרמנים, ועוד יותר מפחד הרוסים. וכך נשארה עיר מופקרת שנפלה לידי האוקראינצ'ים, וכל אחד עשה בה כבתוך שלו. בינתיים נכנסו הרוסים והשליטו חוק וסדר בעיר. הם הענישו את הפורעים וציוו לפתוח את החנויות ובתי הספר.

התחילה הלאמת הרכוש. נפתחו סופרמרקטים גדולים ואת חנויות היהודים סגרו. בעלי-בתים עשירים, בעלי מפעלים וקצינים פולניים נשלחו לסיביר. רבים וטובים מבני עמנו נאבשו בבית הסוהר או נשלחו לסיביר. עניי העיר קבלו דירות מרווחות. נפתחו בתי-ספר מקצועיים, בתי קפה ממשלתיים וחיי התרבות פרחו. הנוער היה מאורגן בקומסומול ופיונר. האינטליגנציה היו תמיד מלאים נוער. חיי הספורט והאתלטיקה היו על רמה מאוד גבוהה ושיתפו את רוב האוכלוסייה. היו חיי תרבות והכל היה טוב עד ש....

ב 22 ביוני 1941 פרצה מלחמת העולם השנייה. היה זה ביום ראשון. לפנות בוקר נשמעו קולות נפץ. אחי מלך חזר מנשף ריקודים לפנות בוקר והודיע לנו שהתחילה המלחמה, ושהחיילים אשר היו מוצבים סביב לעיר ברחו באנדרלמוסיה שלמה. במשך ימים ספורים הצליחו הרוסים לגייס את רוב רובו של הנוער, וכל מי שיכול היה להסתלק, ברח מהעיר. האחים שלי עדיין לא גוייסו, וכך נשארו כולנו בעיר. אמנם אחי הצעיר היה וורושילובסקי סטרילץ, והיה בקומסומול, אבל מי אז חשב שצריך לברוח? למרות שהוא היה כבר מעולה ואחרי בחירת כשרונות צעירים היה צריך להשלח לקייב לקונטרבטוריום, לא הרשתה לו אמא לנסוע. הוא היה עדיין צעיר, בן 16 ואיפה יתגלגל בארץ זרה? ברבות הימים ראינו איזו טעות פאטלית היתה זאת. במסע עוזבם את העיר הצליחו הרוסים לשרוף את כל העיר ולרצוח 34 אוקראינים לאומנים. ^{הפחד} הרצח הנתעב הזה היה למקור של שוד ושבר ליהדות בוריסלב. הציתו כל אשר, מפעל פרפין, כל מיכל בנזין, אתרי קידוחים ואת התחנה החשמלית שנתנה אור לכל הסביבה. עד לבוב - את אלפי בארות-הנפט וכל המתקנים החיוניים שנתנו את אותותיהם במשך השנים הבאות.

בשעה שתיים אחרי הצהריים נשמעו ההתפוצצויות הראשונות. רחוב לוקסביצ'ה (LUKASIEWICZA) אשר בו היה המפעל לפרפין נדלק כולו. חיש מהר כילתה האש גם כמה רחובות סמוכים. האש התפשטה במהירות כזאת שהאנשים הצליחו בקושי לברוח על נפשם. באותו לילה כבר נשארו הרבה יהודים בלי קורת גג. אבל ההתפוצצויות המשיכו להדהד. גם המאגרים של הבנזין, אשר שכנו בלב ליבה של העיר החלו להתפוצץ אחד אחרי השני. חום, עשן ואש השתוללו בכל מקום. לא היה לאן לברוח כי על כל צעד ושעל היו מתקנים כגשרים, בתי זיקוק, מכרות ומפעלים. כל אותו הלילה בערו שמיים וארץ, כאילו אלוהים בעצמו שלח לנו את הגהנום. אבל היה זה רק אש של גהנום כי כפי שידוע לי לא היו קורבנות בנפש. מי שלא היה באותם ימים ולילות בעיר - לא יודע אמה זה גהנום!!

אבל גם האש נכבתה. במשך שבועות וחודשים עוד עישנו המכרות, כי איש לא איכול היה להשתלט על השטן המשתולל. אבל הגהנום הזה של דנטה היה רק הפרולוג, רק הפתיחה להמשך שליחותו של השטן, לפני כניסתו של השטן. זה הופיע על אופנועים ובכל מיני כלי רכב משחית, בלבוש של חולצות חומות, וצלב קרס על שרוולם.

ההמונים יצאו לקראתם בפרחים, בתופים ובמצילתיים, אך ברחוב היהודי שלט הפחד, פחד גדול, כי לא ידעו מה יילד יום. מה טומנת לנו בחובה החייה הנאצית? כן, אז למה התעכבתי על השרפה הגדולה אשר השתוללה, זאת אומרת: על הגהנום של דנטה? כי בגהנום של דנטה ממאנים את האנשים ביורה רותחת, ועל זה באמת עוד לא סיפרתי לכם. וכך זה התחיל:

ב 3,7,1941 התחילו הפרעות, ומי שלא היה במקום באותן שישים שעות, כאשר השוחט שחט והקורבן נטף דם, לא ראה מימיו מחנה אימים. נכון, ביאליק תיאר את גיא ההריגה, ואני לא ביאליק, אבל אפילו הגרמנים, שעמדו מסביב ל"פלץ" (מיגרש) פנטו, הוא מקום השחיטה, לא עמדו בלחץ הפיזי ובסוף פיזרו את הפורעים. עוד באותו שבוע שהגרמנים נכנסו לעיר שמענו צעקות: "מוות ליהודים!!" ודם בקולנוע PALACE, פלצה, המוני רוצחים ושוודדים ובהדרכתו האדיבה של פושע נאצי, קבלו הוראה מדויקת איך לרצוח. לשבור קודם ידיים ורגליים כדי שהקורבן לא יוכל לברוח, ואחר כך לדקור, לתלוש עיניים, אוזניים, קרביים.....

ההדרכה על ידי הגנרל הנאצי היתה מדויקת וקפדנית והתלמידים היו צייתניים ואפילו עברו על רבם בנאמנותם. אותם הפוגרומים הידועים לשימחה, שטפו את רוב ערי גליציה המזרחית, וידוע הפוגרום הגדול בלמברג.

הפוגרום בבוריסלב דרוהוביץ וסביבתם השתולל 60 שעות ובא לקיצו בהתערבות הגרמנים אשר כבר לא יכלו לעמוד במראה השטני והם שקראו לזה: X הגהנום של דנטה.

ב 4.3.1941 בערך בשעה שלוש התחילו הפרעות. האיכרים וסתם אספסוף ירדו מן ההרים עם חרמשים וקילשונים, אתים לחפירה וכל מיני כלי משחית אחרים.

מעל קולנוע פלצה היה תלוי הנשר השחור, שזור בצלב הקרס. הנשר השחור אשל הטיל חתיתו על כל העיר, שאף בתאווה לתוכו את ריח הדם היהודי. קשה לתאר את הזוועה שהתגלתה לעיני הצופים במחנה: "גאי ההריגה" של ביאליק. האוכלוסיה היהודית התחלקה לבעלי מלאכה, חנוונים, בעלי בתים ובעלי הון עשירים. הכפריים היו באים מדי בוקר לעבוד במפעלים, בארות הנפט וסתם בתור שוליות אצל היהודים. השיקצות עבדו אצל גבירות יהודיות מפונקות. הכפריים היו באים העירה עם תוצרתם החקלאית. שעות על שעות הלכו יחפים, כי עונים היה רב, והיו מוכרים את תוצרתם בעיל הזול. וכך הם חיו בעוני ובורות, עד שהופיע המשיח בדמותו של היטלר.

עכשיו אפשר היה פתאום הכל להשיג, את הנקמה, את הנפש היהודית ובעיקר את הרכוש. אפשר לשדוד, לרצוח, לאנוס באין מפריע. לא היתה משמרה, לא מאן ולא מושיע. ההפקרות, השוד והשבר שלטו בכל והדם ניגר כמים. השוחט שחט ואלוהים שתק. השוליה קם על אדונו והמשרתת על גבירתה.

4. ביולי 1941. הפרעות בעיר בוריסלב דרוהוביץ.

X השעה היתה בסלכות שלוש אחרי הצהריים, ואני ואחי מלך, נער בן שש-עשרה וחצי, ישבנו בביתו של סבא. הוא היה חולה וערכנו לו לחברה. אני כתבתי שיר ואחי הלחין לו מנגינה. הוא היה כנר בחסד עליון, ועצ היה רצונו להיות גם קומפוזיטור. הוא עמד לסיים את בית הספר העממי ולנסוע בשנה הבאה לקייב לקונסרבטוריום למוסיקה.

אני כתבתי שיר על המדבר בארץ ישראל החמה והרחוקה, על עצי הדקל הגבוהים ועל הגמלים עם הפעמונים על צווארם. חלמתי על חופש בשמש ועל החיים העתידיים בארץ ישראל.

ישבנו מכווצים, מפוחדים ומלאה פחד וחרדה ממה שיהיה כשיבואו הגרמנים. בסוף הוא חיבר לי מנגינה נהדרת וניגן אותה בכינורו וחתם את שמו באותיות יפהפיות.

פתאום אמר אחי שקר לו ושיש לו צמרמורת, והחליט להכנס למיטה של סבא. הסבא שכב במיטה והיה חולה. לאחי היה קר והוא חיפש קצת חום אצל סבנו, כי הפחד רדף אותו. כעבור זמן קצר שמענו פתאום דפיקות חזקות בדלת והפורעים נכנסו.

"החוצה! החוצה! לעבודה!" צעקו הפורעים. פתאום אמר סבא: קחו את נכדי. הוא עוד צעיר והוא יועיל לכם, אני כבר זקן וחולה.

כך התחמק הסבא ונשאר שכוב במיטתו ואחי היקר הלך. כמוכן שבחוץ כבר התחילו הפורעים להרביץ לקורבנות. התברר שלקחו גם את אבי מן הבית

שלנו, ובאותו ערב כבר הייתי יתומה מאבי ומאחי. בבית נשארה אימי ואחי הבכור ישראל.
סבי נפטר כעבור שנה ב 3. ביולי 1942 בחצות הליל. בדיוק לשנה, הוא לא החזיק מעמד מרוב תיסכולים וכאב לב. היה נפוח מרעב, למרות עושרו הגדול. אחי הגדול ישב אצלו כל אותו לילה והיה עד לגיסתו.
סבתה מתה עוד בחורף של שנת 1941. היה חורף מאד קשה והבית לא היה מוסק. פשוט כפור-אימים. היא שכבה לרוב במיטה ולא נתנה לגעת ברכושה. האמינה שעוד יהיה טוב. אני, בתור ילדה הייתי סוחבת מארונה בגדים ודברי כסף ומחליפה אצל הגויים בשוק, או אצל מכרות שהיו נותנות קצת תפוחי אדמה, או שעורה. את החלב היו הכפריות מערבבות במים וצועקות שליחודים מאיזו רק רעל.....

25.8.1942, דצמבר 1942, אצל משפחת דדינסקי DYDYNski היערן.

דפקתי על הדלת של הגברחת.....
היתה זו מכרה ישנה של אמא, אשר גרה ברובע הפולני "נפציאנה". ~~היה~~ ~~איש~~ המפעלים ובארות הנפט חיו שם, אבל רק נוצרים. ליהודים לא היתה שם דריסת רגל. אולי משום כך זה יכול היה להיות מקום אידיאלי להתחבא בו. הלא רק השבוע הופיע אחי ישראל ובישר לי ולאמא, כאשר שכנו בעלית הגג של מרפסת ביתנו שבגטו, שמכרה זו מוכנה לקבל אותי לביתה ולהחביאני עד יעבור זעם. בפותחה את הדלת לפני לא ראיתי שום חיוך על פניה ולא סימן של שמחה. פחד גדול הציף אותה בראותה אותי, ילדה מלוכלכת ורזה כמו מקלון. הגישה לי קערה עם אוכל ואני התביישתי לאכול, פן לא אעמוד בלחץ ואתחיל לזלזל כמו חיה שורפת. אם אינני מועה, כבר שבועות לא בא אוכל אל פי. כי האקציה הזו כבר נמשכה שבועות, ואיך אפשר היה לצאת מהמאורה. X

שם עמדו רוצחים יומם ולילה וחיכו למרץ.
הגויה היתה באמת אישה נעימה והגישה לי קערה עם מים חיים כדי לשטוף מעט את האבק של הבוידס, אשר דבק בי. וגם נתנה פינה איפה אפשר היה להניח את הראש. עוד הספקתי לשמוע, כמו דרך קורי עכביש, שהגברת נתקפה פחד. פחד - זה הייתי אני. זה היה השם שהחליטה לכנות אותי בו. בשבילי זה היה הלילה הראשון שישנתי בלי פחד. מאז שנתיים, מאז פרוץ המלחמה - בית חם מלא אור. אחרי ארוחה דשנה ישנתי באותו לילה בשקט ובלי פחד. אבל הלילה היה כל כך קצר. שם בוודאי הייתי יכולה להמשיך לישון לפחות חודש. אבל עם דמדומי-השחר העירה אותי האישה והודיעה לי שבגלל החיפושים התכופים של המשטרה אין היא יכולה להחזיקני בביתה. "תלכי בבקשה לכפרים. סעי מזרחה לקרבת הגבול הרוסי, שם בוודאי אנשים טובים ירחמו עליך." עוד השחר לא הפציע ואני נפרדתי מן האישה הטובה וחזרתי לגטו. כשהגעתי בחזרה אל המחבוא, לא עצב אותי הרעיון הזה של הגויה, ללכת לכפרים. כעבור שלושה ימים קרם הרעיון עוד וגידים, ועצבתי את הגטו. כמובן שגם בקשתי מאימי שנלך ביחד ויהיה לנו יותר נעים לבלות את הזמן ביחד. אבל כנראה שרעתה של אימי היתה שונה משלי. ראשית מסוכן וחשוך יותר לראות שתי נשים ביחד. שנית היא אמרה לי שלא רוצה לראות במותי ולא שאני אראה במותה. אני בתמימותי האמנותי שאנצל, והיא לא רצתה להיות לי למעמסה. אחי ישראל עוד היה באותו זמן בעיר, בקסרקטין. נשאר שם עוד קומץ יהודים בריאים וכשרים לעבודה, ואחי ביניהם. היה לו "קנקרטה", תעודת זהות גרמנית עם אות גדולה "A" זה היה הסימן שהוא עבד אצל הגרמנים, או, יותר נכון: בשביל המאמץ המלחמתי. הוא אגב, זייף לי תעודות נוצריות, עם התעודות האלה, חמישה מרקים גרמניים והרבה עידוד מצד אחי יצאתי לדרך.

איך הצלחתי להתחמק מן הגטו, אינני יודעת. העובדה שהגעתי לרובע הנוצרי, לא אומרת כלום, כי על כל צעד ושעל רדף המוות. אני מתארת לי שמראי לא היה כל כך מזהיר, כי כעבור כמה דקות שהלכתי ברובע הזה, הרגשתי מאחורי צעדים קצובים. היו אלה שלושה גרמנים חמושים, אשר שמרו על הרחוב. הייתי כבר כל כך קרובה אליהם, שלא היה שום מקום לבריחה. החלטתי לעבור על פניהם בעזות מצח. בראש מורם ובחיוך על השפתיים עברתי

אותם. אבל כשהבטתי אחורה ראיתי שהם לא לגמרי משוכנעים שאני נוצריה, ולפי מילותיהם גם הבנתי שהם חושדים בי. המשכתי ללכת בשקט ובבטחון כמור ואחרי הסיבוב הראשון התחלתי לרוץ... כשעצרתי בפרשת דרכים, הופיע לפני גוי היושב בעגלה רתומה לסוסה וקורא לי. כמוכן ששוב לא היה מעם להתחיל לברוח ולכן ניגשתי אליו. לתדהמתי היה זה גוי מוכר שהודיע לי שאגש אליו הביתה, כי כרגע עליו לנסוע לרכבת. אבל אישתו תקבל אותי. אבל אני שכחתי בדרך את השם ואת הכתובת ולעולם לא הגעתי אל ביתו. כשהגעתי לסוף העיר נכנסתי לחנות מכולת לקנות לחם. בפנותי אל החנווני הוא אמר לי: "תקני, תקני היום לחם כי במילא מחר תמותי." לאן לפנות לא ידעתי אבל ראיתי שהרבה אנשים פונים אל כיוון היער. הלכתי עם הזרם. אבל כעבור כמה דקות הבנתי שאם אלך ביחד עם האנשים, הם בוודאי יכירו אותי, ואז מישהו כבר יטפל אלי. אז ירדתי מן השביל והלכתי אחרי עקבותיו של איזה כלב. איני יודעת בדיוק אם היה זה כלב ביתי או חית יער. במילא, מה זה חשוב? להטריף על ידי חית-יער, היה בוודאי יותר נעים מאשר על ידי חיות אדם. אבל הגורל רצה אחרת. העיקבות האלה דווקא הובילו אותי אל ביתו של חית אדם. כשדפקתי על הדלת, המפלצת האנושית פתחה אותה. הרגשתי רק סטירה חזקה על פרצופי וצעקה נוראית: "הסתלקי מכאן, יהודיה מזוהמת!" הבית הזה עמד בודד בקצה היער והיום עמד כבר להעריב. מטביב לא היתה נפש חיה, אפילו עקבות של שום יצור לא היו. החלטתי ללכת. ללכת לתוך היער. אולי איזה זאב באמת יהייע וישים קץ לצרותי.

הלילה היה לבן. היער היה כולו מכוסה שלג. היה זה בדיוק בסוף דצמבר 1942. מעילי היה קל ונעלי קרועות. הנשימה נעצרה מרוב פחד. קשה לילדה בת 14 להמצא לבדה ביער בלילה, בין יללות הזאבים. אבל עוד יותר קשה להמצא בתוך הגטו בין חיות האדם.

שכבתי בתוך השלג ובכיתי והתפללתי לאלוהים שיקח את נשמותי וישחרר אותי מן החיים האלה, מהסבל, הפחד, המחשבות האיזמות, והמציאות הזאת, הנוראה. אחר כך קמתי והלכתי הלאה כי במילא לא קפאתי. בסוף ראיתי אורות מרחוק. ידעתי שאור זה שוב מוות ואסור לי לגשת לבית ולבקש עזרה. אבל מה יכולתי לעשות? צריך לקום וללכת ולנסות שוב ושוב. למזלי הרע הגעתי אל "אופקה". זהו כפר פורעים איום. דווקא משם באו הפורעים שרצחו את אחי מלך ואת אבי.

כשנכנסתי לכפר היה כבר לילה עמוק. פתאום מטר של אבנים ניתך עלי. היתה שם קבוצת פרחחים אשר עדיין שיחקה באחד הפינות. בצעקות זוועתיות ובמטר אבנים קבלו את פני. אישה אחת מבוגרת החלה לצעוק: "רוצי מכאן, יהודיה מטונפת! אחרת מיד נזמין את המשטרה!" רצתי כל עוד נפשי בי והגעתי לקצה הכפר. הסתובבתי סחור סחור, עד שהכפר נרגע. שוב דפקתי על איזה דלת וביקשתי שילינו אותי. לתמהוני, הגוי לא אמר כלום ואמר לי לעלות על התנור. קבלתי קערה עם אוכל ועליתי על התנור. לשאלתו: מה אני עושה בסביבה הזאת באמצע הלילה, סיפרתי לו ציני בטש שלם. שאני ראחי אם קבוצת מטיילים והלכתי לאיבוד. הוא הבין. נשארתי אצלו שלושה ימים ושלוש לילות. הוא לא שאל יותר שאלות רק יעץ לי לנסוע מזרחה לאוקראינה או לרוסיה הלבנה. שם יש כפרים שבוודאי אמצא בהם עבודה.

נפרדתי מן האיכר וחזרתי העירה. אבל בבואי לפרברי העיר פגשתי מכר שבישר לי שהאקציה משתוללת בעיר ויש חיסול כללי, ואני חייבת לברוח כל עוד נפשי בי. חיכיתי עד הלילה ואז התחלתי לגשת הביתה כדי להוודע עם עוד מישהו חי. אמא עוד שכבה בעלית הגג והיא הודיעה לי שמפרקים בית אחר בית. היא קבלה תעודות נוצריות ומתכוונת להסתלק לצד הארי ולנסוע לכפרים. בחוסר ברירה יצאתי את הגטו ופניתי לכפרים. הפעם כיוונתי את פעמי ישר לתוך היער. אל נא תשכחו שהיה זה סוף דצמבר 1942. בחבל גליציה השתוללו הגרמנים ביחד עם עוזריהם. היתה זאת אקציה קשה שנמשכה שבועות. הכפור, הרעב והמחלות היו מנת חלקנו. בזמן הזה היו מוציאים את האנשים ישר לסביבות האיצטדיון שהפך לבית משבחים. שם נטבחו 4000 יהודים. מי שנקבר חי, מי חצי מת ומי בכלל לא הגיע עד למקום. ימים רבים עוד רעדה האדמה במקום הזה וצעקות הכאב עלו לשמיים.. אבל יתכן

שאליו לא הגיעו כי... אין שופט ואין דיין.
אז מה רציתי להגיד: אם האל עזב אותנו וכל היצורים המהלכים על שתיים
הם כן, אפנה ליער. אולי איזה זאבה נחמדה, כמו בהיסטוריה של רומה,
תאמץ אותי עד יעבור זעם. שמתי פעמי ליער, ובתוך היער עצים לרוב
מכוסים שלג, ושקט סביב. היו כבר דימדומים כשראיתי פתאום בית. חשבתי
שזה בוודאי הבית של הנזל וגרטל ומיד אוכל להתכבד מכל טוב. הלא הייתי
מוכרח למלא את צוואתו של אחי אשר השביע אותי להשאר בחיים ולבוא אל
ארץ ישראל. להקים משפחה ולספר כל מה שעניי ראו. שכל העולם ידע איך
אכל אותנו האויב ואיך לא תמיד הלכנו כצאן לטבח. את המילים האיומות
האלה אומרים רק אלה שלא התנסו בזה ושאינן הם יודעים, שאפשר בקלות
להתיאש כשאין לך לא בית, לא מולדת ולא למען מה ולא למען מי להלחם.
ואם תצא היום מתופת אחת תיפול במילא מחר ליותר גרועה. אתם, החיילים
הלוחמים היודעים שיש להם אוכל ובית חם ומולדת, אתם יודעים אם תפלו,
יבואו אחרים במקומכם ויתחממו לאורכם.....
כן. ובכן הבית ההוא היה באמת בית של נוצרים טובים. הם אספו אותי,
נתנו אוכל חם ופינה לישון בה.

היה זה בית של יערן. בית עשיר ובו שני ילדים. שיחקתי עם הילדים
וסיפרתי להם את הסיפור על הנזל וגרטל.. הכל יכול היה להיות טוב
אילו לא....

הם החליטו להעביר אותי להוריהם הנקנים לסביבות דורהוביץ, כי היה להם
ברור שאצלם יגלו אותי. טוב ויפה. נסעתי ביום בהיר אחד בעגלה רתומה
לשני סוסים לכפר נידח. שם מצאתי נוג זקנים אשר אימצו אותי. שם היה
דינסקי DYNSKI. יערן זקן. ביתו היה מלא עזרות של חיות ובעיקר
קרניים של צבאים וכל מיני חיות יער. כאן יכולתי להיות יותר בטוחה
אילו לא היה ליערן הנה ידד. ידד נפש. הידד הנה דיבר יידיש על
בוריה. הוא לקח על עצמו משימה לדרבן אותי לגלות שאני יהודיה. בהתחלה
היה מביא לי ממתקים, מלטף את ראשי ומדבר אלי יידיש: "נו, נוג
שוין, אז דו ביסט א-יידיש מיידלע." הסתכל לי בעניים כדי לגלות צל של
חיוך, של הבנת המילים, אבל אני עמדתי מולו, ומשחקת את הגויה וכאילו
לא מבינה כלום. אבל בתוך תוכי הרגשתי שבעוד רגע אתמוגג ואפול על
צווארו בבכי. אבל ידוע ידעתי היטב מה שמחכה לי אם אשבר ואודה.

לאט לאט הפכו הבקשות לאיומים וצעקות. וכשגם זה לא עזר, מצאו תחבולה
חדשה. שלחו אותי למתכן להביא קש לסוסים ולתדהמתי פגשתי שם יהודי.
יהודי חי וגם מכר שלי מהבית. לשמחתי לא היה גבול. היה זה החלבן שלנו
ששנים רבות היינו מתארחים אצלו בכפר. בכל עונת הקיץ היינו מבילים
אצלו. שותים את החלב החם ישר מן הפרה ויוצאים ביחד ליער לקטוף
פטריות. "אידה'לה", הוא אמר לי. "כרגע יצא מכאן הגוי וביקש ממני
לחקור אותך, האם את יהודיה. ואני על הידיים שלי נשאתי אותך. היית
ילדה חמודה ושמנומנת. איך אמסור אותך לידי הרוצחים." העמדנו פנים,
שאינו אינו מכיר את רעהו והוא כבר יגיד מה שצריך.

לפנות בוקר, עוד היה חשוך, דפקו פתאום בדלת: "לפתוח! משטרה!" קמתי,
התלבשתי בשקט ובלי התנגדות. אני חייבת להתיצב במשטרה כי לוקחים אותי
לגרמניה לעבודת פרך. מתברר שאותי הציבו במקום בת-אחותה של הנקנה.

הגענו לדורהוביץ ושם אלפי צעירים וצעירות כבר מחכים בתחנת הרכבת. כל
אחד נבדק על ידי הרופא ונזרק לתוך הקרון, קרונות משא. אני משוחררת.
קטנה מדי ורזה מדי ולא מתאימה. בחוסר ברירה חזרתי לבעלי הבית
הקודמים. אבל החיים לא השתפרו. לעבוד קשה מחושך עד חושך וחשדות אין
סוף. עד שיום בהיר אחד נפל הפור. היה זה בחג המולד. הזקן השתכר
והחליט שאפשר להשתעשע איתי. אבל אני לא הייתי נוחה לשעשועים. לחמתי
איתו כמו אריה. הרבצתי לו מכות רצח והוא הרביץ לי. כשהופיעה הגברת
מיד הבינה שפה קרה משהו. "אני עוד אתנקם בך, אל תדאגי יהודיה
מזהמת!" היא צרחה. הבנתי שכאן הפסדתי במשחק.

אם גמר החג, השכם בבוקר כבר היתה אצלי המשטרה. הפעם אפילו לא הספקתי
לנעול את נעלי, כי השומר עם כת הרובה התנפל עלי במהלומות על ראשי וכל

ה'תשנ"ח, אדר א'

גופי. היה זה בינואר 1943. בחוץ היה כפור כלבים ואני רצתי יחפה בשלג, בליווי שני שוטרים אוקראינים שכל הדרך הלמו בי. כשהגענו למשמרה בהוביציה בסביבות דרוהוביץ הייתי כולי פצע וחבורה. הקצין החוקר ישב על יד השולחן עם הפרוצה שלו, ולתמהונו גילה שאני מזדעזעת יותר מן הפריצות מאשר מהמכות. כל הנסיונות להוציא ממני מי אני, לא הועילו. בעשר בלילה קבלתי בעיטה בישבן והתגלגלתי מן המדרגות. אבל לפני זה עוד הספיק להגיד לי שלא ידע שהעם היהודי כל כך נוקשה. ועם יש עוד יהודים כמוני - עם ישראל עוד יקום ויחיה.

הייתי המומה מן המכות והעינויים, אבל עוד יותר מן המילים שאמר. אם עם ישראל עוד יקום ויחיה אז צריך להמשיך להלחם למען עם ישראל, להשאר בחיים ולהגיע לארץ ישראל. מתי קמתי מן הארץ, אינני זוכרת. אבל קמתי והלכתי. הלכתי שוב לגטו. כנראה שהדרך ארכה כל הלילה, כי רק לפנות בוקר דפקתי על דלת מסויימת בסוף הגטו. זאת אומרת שהגטו כבר לא היה, אבל בית פה בית שם עמד עדיין. לשמחתי הרבה פתחו לי את הדלת. היו אלה קרובים שלי. משפחת גראוילין, אשר היה להם חנות של צבעים ברחוב מיצ'קביצה 10 בבוריסלב. שכבתי אצלם שלושה ימים ולשמחתי הרבה הופיע אחי ביום השלישי. לשמחתנו לא היה גבול. לא חשוב שהייתי הרוגה עם המון חבורות ופצעים בכל הגוף. אחי בכל זאת החליט שאם הצלחתי לעמוד בכל זה, אני בוודאי אצליח להתחמק ולהשאר בחיים. בעיקר לא לשכוח להגיע לארץ ישראל, ולספר - לספר לדורות הבאים.

קיבלתי מאחי כמה שטרות-כסף, תעודה מזוייפת חדשה והמון עידוד.... יצאתי ברגל לתחנת הרכבת. בדרך פגשתי אישה - מורה אשר נסעה לדרוהוביץ. קשרנו קשר ושוחחנו. לקחתי את המזוודה מידה, קניתי כרטיס ועלינו לרכבת. אני רק נכנסתי לקרון וכבר אני שומעת צעקה: "יהודיה! יהודיה! תפסי אותה!" זרקתי את המזוודה ורצתי החוצה. רצתי לקרון האחרון ושם התישבתי בין שני גברים. עוד הספקתי לראות מי היה הצועק. זה היה אחיה של חברתי מן הכיתה שקראו להם דה-צביקל. מה היה גורלה של האישה המורה אינני יודעת. אולי בעצמה הייתה יהודיה? הרכבת נזה. המלשין ירד בדרוהוביץ ואני המשכתי לנסוע. בכל תחנה גדולה היו עולים לרכבת גרמנים עם כלבים גדולים ובודקים את התעודות והחבילות, מוציאים אנשים, צועקים ורועשים. הרכבת הלכה עד טרנופול. שם ירדתי וקניתי כרטיס לפודבולוצ'סקה, וזאת היתה התחנה האחרונה בפולין. רצוני היה להגיע לאוקראינה או לרוסיה. שם פחות היו מכירים אותי. אבל היתה זו אשליה כי בכל מקום חיו יהודים, ובכל מקום רצחו אותם באותה מידה. התברר לי שפודבולוצ'סקה היא עיר שאין בה כבר אף יהודי אחד. יהיה מאד מסוכן להמצא בה. נקלעתי לאיזה משפחה נוצרית שהיתה מאד נקוקה לעזרה. אבל הם כל כך חקרו אותי, וכל כך חשדו, והתחננו שאם אני יהודיה שאסתלק מהם מהר. כי בעיר הזו אני מסכנת גם אותם. הלכתי מרצוני הטוב ואז רק התחילו הנדודים שלי. הלכתי מכפר לכפר. אי פה ואי שם מישהו זרק לי פרוסת לחם, אבל להלין אותי לא רצה איש. ראשית בגלל החורף. בקיץ יש עבודה בשדה וצריך לרעות את הפרות. אבל בחורף אין לאיכר עבודה וגם לחם אין לו מספיק. הרי את רוב המזון שדדו הגרמנים ועימם כל מיני פרטיזנים שהסתתרו ביערות. כמה שבועות חיזרתי כך על הפתחים אינני זוכרת. ישנתי ברפתות ומתבנים וכך עבר כמעט כל החורף. בכפר אחד תפסו אותי נערים והביאו אותי בכוח אל ראש הכפר. נכנסתי לבית שהיה מלא מפה לפה. כאן חשבתי: אם רק גוי אחד ישם עלי יד הוא הורג אותי - ופה מלא!

סיפרתי להם סיפור. הצגתי את תעודותי והם הלינו אותי אצל זוג זקנים. הזקנים בקשו ממני מיד בבוקר להסתלק כי יש כאן הרבה מלשינים. גם כל מיני יהודיות מסתובבות ואם תופסים אותן קורעים אותן לגזרים. שמעתי בקולם והלכתי הלאה, הלאה, עוד כפר ועוד כפר....

איבדתי כבר את חשבון הימים והלילות. בכל בית ובכל כפר שמעתי את אותו הדבר: עכשיו חורף, אין עבודה. אין לנו צורך בעזרה. עד שיום אחד פגשתי קבוצת יהודים אשר עבדו בניקוי השלג. היו אלה יהודי טרנופול וזברז'. השומרים היו אוקראינים שרכבו על סוסים והאיצו ביהודים עם אלות ורובים. היהודים היו עמופים בסמרטוטים והכפור היה

מלא. אוקראינים

על. כשהגעתי לאיזה בקתה היה כמעט ערב. שם האיכר היה אמברול^ליקו. אמרו לי להשאר. יש עבודה בשבילי. הגישו לי פנכה עם בורשץ' ושעועית-כרוב. גמרתי לאכול, התחממתי ובעלת הבית הביאה לי קערה עם מרק כרוב ואמרה שאצא לחצר. שם יש חזירים ושאתן להם לאכול. יצאתי החוצה, פתחתי את הדלת הראשונה ונכנסתי. שם שכב יהודי בתוך הקש, נפוח מרעב ואמר לי: "אוי תודה רבה לך, ילדה טובה. את מצילה את חיי!" "קח מהר, בן אדם. תאכל. אני צריכה לתת את זה לחזירים - אבל תאכל אתה." עוד אני מגישה לו את הפנכה ביד אחת, ובשניה אני מרגישה פליק, שהזרועה נופלת לי, ופתאום סטירות ובעיטות מכל הצדדים. זה היה הבן של בעל הבית, אשר בלש אחרי ואני פשוט לא תפסתי מה מתרחש פה. הוא סחב אותי לחדר והחל במהלומות בפרצופי בלי סוף. הפעם התגוננתי: "איך יכולתי לדעת ששם שוכב בן-אדם רעב שיקח ממני את הפנכה?" כמוכן שגם היהודי לא יצא יבש מהעסק וקיבל בעיטות בלי סוף. העיקר שהבטחתי בסוף שלא אתן יותר אוכל ליהודים בלי כסף. הגוי הנה היה מבשל אוכל בשביל היהודים ^{אשר} עבדו על הכביש. בשביל כל רכושם היו מקבלים קצת מרק חם. חיש מהר גיליתי איזו אוצרות היו לו שם. לא רחוק מביתם עמד ביתה של בתם הצעירה. הבית היה מלא אוצרות ^אארגנים עצומים, מלאים חליפות, מעילים, דברי כסף וזהב. תמורת קצת מרק היו משלמים לו היהודים בכל אותם אוצרות. עבדתי שם והיה לי חם וטוב אילולא...

ישבתי ליד החלון ותוויתי חומים. פתאום נכנס יהודי אחד שנראה היה לי די מבוגר. הוא השתפך לפני וסיפר לי שהיתה לו בת בדיוק כמוני בת 15, והגרמנים רצחו אותה. הוא סיפר על ביתו, על משפחתו, עד כמה שהיה מאושר ועכשיו הכל נהרס. כולם נרצחו והוא בודד בעולם. ואני מתוך השתתפות בצער התודיתי לפניו שגם אני יהודיה ושגם אני סובלת בדיוק כמוהו. פתאום קם אותו יהודי והחל לצעוק: "מה, את יהודיה? ואת עוד חיה? והבת שלי שזכבת בקבר!" ברחתי החוצה מרוב שלא ירגל אותי. הפעם בכיתי. בכיתי על העם האומלל שלי. על שאני עוד חיה. על שלא הלכתי עם אמא למות. היא הרי אמרה שלא רוצה לראות במותי ולא שאני אראה במותה. רציתי רק לנחם את היהודי המסכן ומה עוללתי! האם בארץ ישראל יש יהודים אחרים? מי יודע? הידיעה התפשטה חיש מהר ולמחרת בבוקר הוצרכתי להסתלק. לא חשוב שהגוי האמין שאני פולניה. הוא אמר לי שאני פולניה מדמי ועצמותי. באותו ערב התאספה כל המשפחה וביקשו ממני לספר להם מי אני ואיך היה לי האומץ להגיע עד הלום. סיפרתי להם איך רצחו האוקראינים את אבי ואחי, למרות שידעתי שהם בעצמם אוקראינים. נכון. הם בכו מרה יחד איתי. נתנו לי כסף ומזון ואיחלו הצלחה בחיים. שם כפרם קאמיונולובקה. כשהלכתי משם היה כבר אביב. 1943. הגעתי לכפר מסוים ושם חזרתי על הפתחים. ביקשתי עבודה עד שבבית אחד קבלו אותי. אחרי משא ומתן מיגע נשארתי. קיבלתי פנכה אוכל. אני יושבת ואוכלת ובעלי הבית הסתלקו. כעבור חצי שעה נכנס שומר אוקראיני מקומי ושואל אצלי האם לא ראיתי איזה יהודיה. רק כרגע נכנסה הנה יהודיה. אני מנסה לסובב את השומר שיבין שאני רק עכשיו באתי אבל אני רחוקה מלהיות יהודיה. הוא האמין לי, אבל הזהיר אותי שאם אני משקרת, אני יודעת מה צפוי לי. אם אני יודעת? עוד איך!

לא הצטרכתי לחכות הרבה זמן בשביל לראות מה בדיוק עושים ליהודיה המסתתרת בכפר. לא הרחק ממקום מגורי היה טוחן שהיתה לו אישה מאד נחמדה ולה בנות בגילי. אהבתי מאד לבוא לשם ולטוות שם חומים ביחד עם הבנות. האישה היתה נעימה והרגשתי בחום השופע מתוך הבית. הו, איך קינאתי בהם ובמיוחד בבנותיהם על החיים השלווים וחוסר הדאגה שלהם. ביום בהיר אחד נודע לי שבעלית ההג של אותו גוי מצאו יהודיה מסתתרת ובעל הבית רצח אותה כמו ידיו בגרזן.

ידעתי שאם לא היום אז מחר יגיע תורי. בינתיים עבדתי מחושך עד חושך בגן הירק, בבית ובשדה. לצערי לעולם לא סיפקתי את רצון הזקנה. היא היתה אישה רעה. והיתה מציקה לי בלי סוף. למרות שעבדתי כמו חמור מבוקר עד ערב, היתה ממציאה כל מיני תלונות עלי. תמיד מצאה מה להגיד

ותמיד התלוננה עלי. עד כמה שלא השדלתי להשקיט את יצר רוע-ליבה. הצטרכתי להתפלל כל בוקר וכל ערב וידעתי שיום אחד היא תגלה שאני לא יודעת אפילו מילה אחת מן התפילות. למזלי מצאתי על החלון ספר תפילות קטן של הברית החדשה. לקחתי את הספרון והחבאתי אותו עמוק. כשהייתי לבדי בשדה הייתי לומדת את התפילות בעל פה. בלילות הייתי שוכבת על מצע קש, זאת אומרת: הייתי פורסת שתי חבילות קש על הרצפה, שמה סדין מפשתן ולפנות בוקר, עם הנץ החמה, מסדרת ומטאמאה את הקש שלא יכירו. בזמן האחרון גם דרשה הזקנה שאלך לכנסיה לוודוי. דווקא בזמן הזה התחלתי קצת לזלזל בתפילות וגם בחג המולד לא ידעתי איך בדיוק להתנהג. איש הכמורה קידש אותי יחד עם כל בני המשפחה ועם כולם עמדתי על ברכי והצטלבתי כפי שנדרש, וגם נישקתי את ידו הקדושה. בעל הבית היה בן אדם יותר אנושי. הוא כנראה הבין לרוחי וידע שאני סובלת מאד, אבל שותקת. היו להם שני בנים נשואים ולאלה היו בנים בערך בגילי. לא פעם הייתי נכנסת לחדרם, (הם גרו ממול) ועוזרת להם בהכנת השיעורים. הייתי מתישבת על הספרים ושוכחת לרגע קט את המציאות המרה.

כמוכן שהזקנה היתה מיד מחפשת אחרי ומוצאת לי כל מיני עבודות קשות ומשפילות. וגם צועקת עלי שאני בוודאי יהודיה בגלל שאני כל כך להוטת אחרי הספרים.

יום אחד הופיע ילד בערך בן 11. הוא התארח אצל קרובי משפחה בכפר סמוך. כשראיתי את הילד ראיתי לפני ילד יהודי טיפוסי. כמוכן שהצג עצמו בשם נוצרי-סלאבקה. אבל עץ היה רצוני לשאול מי הוא ומאין הוא. שמחתי שלפחות עוד נשמה יהודית אחת נמצאת בעולמנו. לא ידעתי כלל אם חי עוד יהודי בכל אותו עמק הבכה. בלילה אחד נודע לנו שיעבור צבא שלם. היה זה צבא פרטיזנים של קלצ'פק. כמה יהודים, אשר היו מוסתרים בתוך היער הצטרפו אליהם. אבל נודע לי שלא קבלו אותם כי לא הביאו נשק וירו בהם במקום.

כך עברתי את החורף. באביב היה צריך לצאת לשדה, כי התבואה היתה זרועה וצריך היה לנקש את עשב הפרא. עבודה קשה, אבל יחד עם זה הגיעו תקוות חדשות. באביב הגיעו יותר ויותר שמועות מין החזית המזרחית. כבר ידעתי שהמשראות העוברות, מכוסות בברגנט שחור, קוראים להם "דושו'ובקי" ~~נאסטי~~ ~~מפצ~~, זאת אומרת: היו אוספים יהודים ויהודיות בכפרים ובצידרי הדרכים, היו זורקים אותם לתוך האוזו ומפעילים את הציקלון וחונקים. בעל הבית שלי היה לא פעם מתלווץ על חשבונאי: "את רואה, אירקה, אם תתנהגי לא יפה, נכניס אותך ל"דושו'ובקי". באותו זמן היתה תנועה תמידית של כל מיני אנשים, עריקי צבא למיניהם, עריקי מחנות ויהודים שהצליחו לברוח מבורות המוות. איצל, בנו השני של בעל הבית, הצליח לחמוק מהשבוי הגרמני. זכותו היה להתגייס למאמץ המלחמתי הגרמני, נגד הצבא האדום, וכך להנצל מן השבי. כידוע, צבאות שלמים של "וולקסובצים" ובנדרובצים" עברו לצד הגרמני כדי לעזוב את השבי. אותו שיעץ כנראה היה קומוניסט ולא הסכים לשרת את האויב. את אותם כוחות השחור גייסו לס.ס. ו"לונדרקומנדו" הם היו הכוח העיקרי ששם את את הקלון על העם היהודי בשוד ובגזל, וברצח. מפי השיג שמעתי רבות על המולדת הרוסית ועץ היה רצוני להשתלב במאמץ המלחמתי להכחיד את החיה הנאצית. ^{החדדתי} לאט לאט עם בנות הכפר והייתי יוצאת לפעמים בערבים עם חברות ולמדתי המון שירים אוקראינים. לאט השתלבתי בחיי הכפר. בכל יום ראשון הייתי מתישבת בכנסיה ואפילו שרתי במקלה עם הבנות. בחורף הייתי יוצאת אל שפך הנחל לכבס את הכבסים. כי כך נהגו בנות הכפר.

היה כבר שוב אביב כשהחלו להופיע ראשוני הפליטים מרוסיה. כשהכיתור על לנינגרד החל ~~למערב~~, נסעו הפולקסדויטשה עם הבוגדים לכיוון גרמניה. כך באו אלפי עגלות עם פליטים מסביבות זשיטומיר, דניפרופט' ~~אטרובסק~~, סטלינגרד ומכל אוקראינה, קרוב למיליון. גרמנים, אוקראינים לאומנים, כל אלה שנתנו ידם לרצח, בגידה והלשנה על העם הרוסי. נסעו כל עוד נפשם בם ובדרך הפרטיזנים הרוסיים קטלו בהם בלי רחמנות. הקוזקים מן הדון הופיעו על סוסים בפלרינות שחורות וקובנקות אדומות על ראשיהם. הם הביאו איתם ילד נוצרי קטן, כבן שמונה, לבוש בתלבושתם והוא נשאר יחידי

מן הכפר שלו. רוב הכפרים והעירות היו שדודים והרוסים על ידי הפלגות הגרמנים. יום אחד הביא לי הגוי עיתון באוקראינית על מרד גטו וורשא. בעל הבית הביא עיתון ושאל אצלי: "אירקה, את יודעת לקרוא עיתון גרמני. תראי מה מה כתוב כאן. קומץ יהודים בגטו וורשה קם על הנקים הגרמנים עם בקבוקי מולוטוב וקטל בהם במאות." השמועה הזאת הרחיבה את ליבי. היתה זו הפעם הראשונה ששמעתי על התקוממות של יהודים. למעשה הייתי מנותקת מן העולם והעולם היהודי בפרט. רק ידעתי שמוציאים מיד להורג כל יהודי באשר הוא נמצא. ואין שום תקווה ואין שום תועלת בזה שמישהו מנסה להסתתר. על האוטומובילים שחונקים אנשים בגזים נודע לי יום אחד כשראיתי מכונה כזאת בכפר, אשר באה לאסוף יהודים. בינתיים הגיעו ידיעות מן החזית המזרחית. ערב אחד עמדתי על יד התנור ואחד החיילים התחיל לספר איך זה קרה שהרוסים הביסו את הארמיה הגדולה הגרמנית של פון פאולוס. זה התחיל בליל סילבסטר. החיילים הגרמנים בעורף היו שתויים, והרוסים פתאום הקיפו אותם מהצד הלא צפוי ועשו בהם שמות, עד לכניעה הסופית. כשהכיתור הגדול של סטלינגרד נשבר החלו צבאות גרמניה לסגת. אבל עם קצב הנסיגה עבדו באותו זמן, ובקצב רצחני, גם המשרפות באושוויץ. וכל יום הביא למותם של עוד אלפי יהודים. החדשות רדפו יום יום, שעה, שעה. הרגשנו שהצבא האדום מתקרב. היריות התגברו והצבא האדום התחיל באופנסיבה הגדולה. יום אחד הגיעו הקטיושות ומול חלוננו התחילו לרכך את האויב. הגרמנים נסוגו לסביבות מארנופול ושם לחמו בית אחרי בית, ויד ביד. שלושה חודשים ארוכים. למזלי ההתקפה הגדולה על האויב היתה בכפר הסמוך, איזה 30 קילומטר מאיתנו. אבל היה רעש מחריש אונזניים ורימונים רבים נפלו גם אצלנו. ואני שמחתי שדופקים על האויב בלי רחם. לצערנו היו כמה ביזיונות. החיילים הגרמנים יצאו מהחפירות והתברר שהרוסים לא פעם דפקו על הכוחות שלהם. אבל אז הרוסים היו ידידים שלנו והצילו אותנו ממוות. אחרי בואם של הרוסים צריך היה לחשוב על נסיעה לרוסיה, כי החזית היתה קרובה והמצב לא ברור. באחד הימים הגיע לכפרנו גדוד חיילים וביניהם "פלדצ'ר", זאת אומרת: רופא. אבל הוא לא היה רופא כי אם רק חובש בדרגה גבוהה. ושמו משהו כמו: דוידוביץ'. גם אפו היה אף יהודי ארוך. אני נזכרת, שישבתי בערב על יד האח והבערתי אש בתנור כדי להכין ארוחת ערב לחיילים האלה. בבית הייתי רק אני ואותו חובש. פתאום פניתי אל אותו חייל ואמרתי לו: "סרגיי דוידוביץ', (כי כך קראו לו החיילים) עז רצוני להתגייס לצבא האדום ולעזור במאמץ המלחמתי להשמיד את הצורר הנאצי." "ולמה לך להתגייס לצבא, עלמתי? מה רע לך פה?" "אני יהודיה". ענית. "ואני רוצה לנקום את דם אחינו, בני ישראל." בשמעו זאת התבלבל הבחור והתחיל לגסס. אחר כך חיבק ונישק אותי: "מה, יש עוד יהודים בארץ הזאת?" "זה שאני יהודיה ואני חיה, את זה אתה רואה, אבל איני יודעת אם חי עוד מישהו חוץ ממני." הוא אמר: "לא. את לא תתגייסי לצבא האדום. כי שם יאנסו אותך וירמסו את כבודך. אבל אם רצונך להתגייס, לחיל הרפואה, בעיר הסמוכה בבית חולים, תוכלי לעזור ולא להזקק." אם כך התגייסתי לחיל הרפואה ונכנסתי לעבוד בעיר הסמוכה זברז'צ' בבית החולים. הפצועים מן החזית הובאו לשם ומשם שלחו אותם לעורף, לרוסיה. התנאים בבית החולים היו קשים. מזון לא היה, התפוצצויות כל לילה והעבודה הקשה ביום התישו את כוחותי. קשה היה לשמוע את הצעקות של החיילים: אחות, אחות! מים! רבים, רבים מהם נפחו את נשמתם. הרגשתי שנשמתי הדוויה לא תעמוד לאורך זמן בלחץ העצום הזה. רבים מהחיילים היו מוטלים על הארץ מחוסר מקום וכל בוקר מצאנו כמה גוויות. כשחזרתי אחרי כמה שבועות לבעלת הבית שלי הרגשתי שלא אוכל להיות יותר חקלאית והתגייסתי לעבודת כפיה לרוסיה. בינתיים חזרתי מבית החולים לבעלי הבית שלי לקחת את חפצי המעטים ולהפרד. שם כבר גייסו את החייל ואת הבן הצעיר. החייל נמצא בסביבת ווהלין ואיתו אלפי צעירים אשר הספיקו לגדול ואת כל הנוער מגייסים. מי לצבא ומי לדונבס, לעבוד במכרות או בקולחוזים. השקפה נתנה לי שק עם מזון ואת התרמיל ואמרה: אם אני מסכימה להביא את המזון לחייל שלה, היא תסכים שאני אסע. עם אלפי צעירים וצעירות אוקראיניות נסענו

לאוקראינה לסביבות דניפרופטרובסק. היינו כמה שבועות בדרך כי ברוב המקומות היו התחנות מופגזות והרוסות. אז כמה בחורות צעירות הלכנו ברגל. בדרך ספרו לנו שכאן בווהלין כבר אין אף פולני כי את רובם רצחו ומי שהספיק לברוח, ברח לפולין הקונגרסית. על יהודים אין מה לדבר. לא קיים דבר כזה. כשהגעתי לכפר הנידח הזה שמח הבחור, שבאתי לבקרו, מאד מאד. "נו", אמרתי לו, "אתה בצבא ואני אלך לבטליון העבודה ואעזור להקים את המדינה מחדש. ברכת הראשונה חזרנו לכפר. הגויה היתה מלאת התרגשות על אשר חזרתי והבאתי לה ד"ש ומכתב מן החייל שלה. אבל בליבי כבר גמלה ההחלטה לנסוע לרוסיה, לקולחוז, ולראות איך העם הרוסי וארץ רוסיה בכלל. הפעם הם ראו שאני כבר לא ילדה, שאני בחורה רצינית. על כן נתנו לי מזון וכסף ושפע ברכות. הזקן אמר: "באשר תהיי, אירקה, אל תשכחי אותנו. תשמרי על קשר-מכתבים". אבל אני כמוכן שכחתי מיד את שם הכפר ואת שם המקום. רק את שם המשפחה שלהם: "אמברוזי" זכרתי. יחד איתי התגייסו עוד בנים ובנות מאותו מקום. כל אוקראינה היתה הרוסה והיו דרושות ידיים עובדות. כך הוציאו את מיטב הנוער לעבודות כפייה, כדי לבנות מחדש את אלריה וכפריה של רוסיה. הגענו לזברז', התחנה הראשונה. X עד שאמרו עם כל הרישומים עבר היום ובינתיים נאלצנו להכנס לבונקר לכל הלילה. כל הלילה היו הפגזות וכשיצאנו בבוקר לא היה כבר זכר לתחנה. ואף בית לא עמד על תילו בסביבת התחנה. אספו אותנו ויצאנו לדרך ברגל עד לאותו מקום שפסי הרכבת היו שלמים. אחרי ציפיה של כמה שעות הגיעה הרכבת ולקחה אותנו מאמצע השרה וצרפו אלינו הרבה מאד קרונות. יצאה חבורה מכובדת של מאות צעירים וצעירות. אי אפשר להגיד שהם היו שמחים ביותר. סוף סוף לקחו אותם מבתיים חמים, והם רק בני 15 ו16, כי את המבוגרים יותר גייסו לצבא. הנוער היה מצויד בשפע של מזון ולבוש טוב. על כן החליטו לא לבכות כי אם לשיר. הרי המלחמה תגמר והם יחזרו אל מקומותיהם. כל אחד היה מסוקרן לראות איך נראית רוסיה... קייב, חרקוב, זייטומיר, ביאליה צרקוב, ברדיצ'ב, ודניפרופטרובסק. כשרק עזבנו את פולין, כבר היתה אנזקה ראשונה. רצנו בכל כוחותינו ליער הקרוב. בסופו של דבר הפגינו לנו את הרכבת. עשרות אנשים נהרגו, נפצעו ונתלו על העצים. בקיצור: היה שמח. זה לקח שוב איזה יום ולילה עד שהצלחנו לזוז הלאה. היה מקובל עלינו שביום נוסעים ובלילה לוקחים את הקטר ומעמידים אותו רחוק מן הקרונות כדי שנוכל לשכב. למה שכאן יעמדו קרונות ריקים ואנחנו נשכב בקרבת מקום על הארץ? אבל ביערות ווהלין היה בכלל מסוכן לרדת מן הקרונות בגלל כל מיני אלמנטים שהסתובבו בסביבה. כל מיני עריקים מכל הצבאות, פרטיזנים, ונאצים למיניהם, לאומנים ואוקראינים. נסענו לדונבס ורוב הכפרים היו הרוסים. אני זוכרת שעצרנו בעיר ברדיצ'ב, העירה של שלום עליכם, וגם שם היה הכל שרוף ופרוץ והרוח יבבה מסביב. כאן פעם שקדו חיי העם היהודי ועכשיו רק רוח רפאים שלמה בכל. בכלל היו תחנות הרכבת השעיר לעזאל העיקרי. הגרמנים עשו את הכל לא לאפשר לרוסים להתקדם. בסביבות דניפרופטרובסק עצרו פתאום את הרכבת וניתנה פקודה לרדת. כשירדנו והלכנו כמה מטרים נתגלתה לנו לפתע בריכת שחיה ענקית. קבלנו פקודה להתפשט ולהתרחץ. כהרף עין זרקו כולם את הבגדים וקפצו למים. אני עוד ישבתי כמה דקות על שפת הבריכה וחשבתי, איך אני אכנס עם כל אותם גויים למים, ערומה כביום הוולדי. אבל כעבור רגע הייתי גם אני במים והשתכשכתי בנעימים. כעבור כמה ימים הגענו לעיר סטלינו. עיר לא גדולה ביותר. שם הצטיידנו במזון והמשכנו לנסוע לקולחוז מסויים. הגברים הלכו למכרות דונבס והנשים לקולחוזים. אני זוכרת את תחנת דניפרופטרובסק, אשר היתה מופגזת והרוסה ועשרות קילומטרים מסביב ראו רק חומים קרועים ושרידי בנינים. המראה היה מאד מדכא. אין מה להגיד, הגרמנים עשו אכן חורבן. שהגענו לקולחוז היה כבר ערב. היה זה מקום נידח. אותנו קיבל פוליטרוק, אשר הרביץ לנו ציונות חצי לילה - עד שסוף סוף קבלנו קצת מזון חם ומיטה להשכיב את הראש. הכל היה כאן פרוביזורי. העמידו קסרקטין עם מיטות בגובה וברוחב ונתנו שמייכות צבאיות. למחרת השכם בבוקר כבר יצאנו לשרה. לעדור את העשב. כל הקיץ עבדנו מזריחת החמה עד

שקיעתה. כל היום בשדה בעבודה חקלאית ובערב היה בא הפוליטרוק ומרביץ לנו ציונות לעבוד יותר טוב ויותר חזק למען המאמץ המלחמתי.

המזון היה דל והעבודה קשה. מבוקר עד ערב. כל הלהט הפטרייטי עזב אותי חיש מהר. פתאום נזכרתי שאני פשוט יהודיה ומה לי בתוך השדה הזה המלא קוצים, עם ים של אוקראינצ'יים והפוליטרוק העובד איתנו כל הזמן? שמענו שהרוסים כבר בברלין והורסים להם את גרמניה היפה שלהם, שלא יוכלו להתאושש עד דור עשירי. חשבתי לי: אם ככה, אולי גם עירי בוריסלב כבר משוחררת? צריך לחשוב על שיבה הביתה. מטרתי היתה כמובן לחזור הביתה ולעס התקדמות החזית החלטתי לחזור כלעומת שבאתי.

כמובן שלעזוב קולחוז ברוסיה איננו מן הדברים הקלים. הייתי אלפי קילומטרים בתוך רוסיה. אבל כשאין מה להפסיד, אז מנסים. כך הגעתי לעיר הקרובה סטלינו. עלייתי על רכבת משא, אשר הובילה טנקים לחזית או בציסטונות של נפט וקדימה לפולין. החלטתי להשאר באיזה כפר באותה סביבה איפה שהייתי קודם, בסביבת זברז', כאן נודע לי שהצבא הגרמני עדיין נמצא על אדמת פולין. כמובן שאותו פוליטרוק שיקר לנו. זה היה עוד רחוק לגאולת עמנו. בזברז' שמעתי בפעם הראשונה שוב שפת יידיש, אבל כבר לא שמחתי יותר על השפה הזו. גם לא היה לי יותר רצון להפגש עם יהודים. רק רציתי לחזור הביתה ולהתרגל בחזרה לשפת אימי. השפה נראתה לי המונית והיהודים שראיתי ממש רעשו וצעקו ברחוב. חשבתי בליבי: איך אפשר באמת לסבול עם כזה? זה היה סוף קיץ 1944. הקציר עמד בעיצומו. לא היתה בעיה לקבל עבודה. ניהשתי לאיזה אישה ושאלתי: "האם אפשר להתקבל כאן לקציר במשך העונה?" השיקצה נענתה ברצון. היא לבדה. בעלה מגויס לצבא האדום והוא נמצא בפינלנד. כבר שלוש שנים לא שמענו ממנו. האישה מצאה חן בעיני ממבט ראשון ובאמת לא טעיתי. היא היתה צעירה, אס לשני בנים ועמלנית. התידדנו. הפעם לא הרגשתי יותר את הרגשת התיסכול כמו אצל הנקנה ההיא. הפעם הרגשתי כמו שווה בין שווים. עכשיו כבר הייתי עלמה לכל דבר. איש לא היה חושד בי יותר שאני יהודיה. גדלתי והתפתחתי, עם לחיים אדומות כמו אש. מי יכול היה להכיר את אותה הילדה המסכנה שברחה מן הגטו. בכפר הסתובבתי כאחת העלמות המקומיות, נתתי קולי בשיר ורצתי לפגישות. היינו יושבות על מפתן הבית ומושכות בקולנו את השירים האוקראיניים, אשר אין להם לא התחלה ולא סוף. הגוספודינה היתה עשירה. היו סוסים, מפוטמים, פרות, עיזים, חזירים ושפע של תרנגולות. הבית היה גדול ומטופח והיו בו שני ילדים קטנים ונחמדים. עבדנו קשה מאד, כי בעל הבית היה מגויס וצריך לשמור על המשק. היא היתה סימפטיית וטובת לב ואפילו משכילה. לשמחתי גיליתי אצלה אישה נוספת, שהיתה מורה ומחנכת. האם יכולתי לצפות למשהו יותר טוב מזה? שעות ביליתי בחברת אותה מורה. זה היה לא יאומן. אישה אינטליגנטית, בעלת נימוסים נאים. הייתי יושבת יחד איתה מתקנת מחברות וחיש מהר התידדנו. למרות עייפותי הרבה הייתי מבלה את רוב הערבים שלי בחברת אותה מורה האצילית. נכון שעבדנו מאד קשה מחושך עד חושך. מהבוקר עד מאוחר בלילה. חליבת פרות, ניקוי האורווה, הרפת והחזיריה והכנת האוכל לנו, ולילדים לכל היום. אחר כך יום שלם של קציר. הקציר היה במגל והגב היה כפוף כל היום. אחר כך אספנו את הקציר באלומות גדולות. כשנגמר הקציר צריך היה לאספו באסמים. היינו רותמים את זוג הסוסים לעגלה ואני הייתי מגישה את האלומות לבעלת הבית שעל העגלה עם קילשון כזה ארוך, והיא היתה מסדרת אותן על העגלה אחת אחת. רק לפנות ערב היינו חוזרות בעגלות עמוסות אלומות ואני עם הילדים גבוהא גבוהא על האלומות. עד שפרקנו את העגלה ועד שאכלנו והשכבנו את הילדים לישון, ירד כבר הלילה. ככה כל יום. בוקר בוקר לעבודה קשה. אולי קשה מדי לכתפי שתי נשים חלשות. כשנגמר הקציר התחיל הדייש. הדייש היה יותר מאורגן. בכפר היתה מכונת דייש די משוכללת, אבל היא דרשה ידיים רבות להפעלתה. מכונת הדייש נדרה מחוה אחת לשניה ובכל מקום עבדו הנשים, הילדים, והזקנים.

בכל מקום הילדים הנשים והזקנים עבדו על יד המכונה, והמכונה ניקתה את השיבולים והרחיקה את התבן מהשעורה. כמוכן שגם הדייש היה לא כל כך קל ושוב עמלנו מחושך עד חושך. בערבים היו בעלי הבתים מכינים זלילה ושתייה כדת וכיד המלך. בסוף הדייש עשו בכפר הילולה גדולה ורקדנו וזימרנו עד אור הבוקר. נגמרו קציר ודייש - באו ירקות הסתיו. תפוחי אדמה, כרוב, סלק, סלק סוכר וכך בלי סוף עד לגשם הראשון. את תפוחי האדמה הוצאנו לרוב כבר בגשם. אין זה מן הדברים הקלים לעמוד כל היום בבוץ ובגשם ולחפור את תפוחי האדמה. אבל שוב, זה היה מאורגן היטב. כל הכפר עם זקנים וטף יצאו לשדה והיתה לו חוויה מיוחדת. תמיד היה מישהו מדליק מדורה וצולה לנו תפוחי אדמה נפלאים. היינו מחממים את הידיים ליד האש וליד המדורה היה תמיד שמח. אחר כך היו לנו בולבוסים לכל השנה, לבהמה ולאדם. עכשיו הגיע זמן החריש והזריעה, אבל עד אז צריך היה קודם לפזר את הזבל בשדות. כל זה עשינו לבד בלי עזרת גבר. הרי כל הגברים היו מהוייסיים. אני עם בעלת הבית שלי היינו בעצמנו מובילות ומפזרות את הזבל בשדות. כל הימים היו השמיים מכוסים עננים כבדים ולרוב ירד גשם כבד. כשכבר חרשנו, החזקתי אני במושכות ובעלת הבית במחרשה ועשתה תלמים ישרים, ישרים.

כך עברו לנו קיץ וסתיו ובא החורף. עם השלג הראשון יצאנו ליער לחטוב עצים. הכנו עצים להסקה לכל השנה. בזמן שקטפנו את ירקות הגינה, קטפנו גם את הפישתה. הפישתה העסיקה אותנו כל החורף. בסתיו מכניסים אותה לנחל לכמה חודשים עד שהיא מתרככת ומתנקה. אחר כך מוציאים אותה מן המים, מיבשים ומסרקים אותה ומכינים לטוויה. הנשים טוות את החומים כל החורף ואחר כך שולחים אותם לטוויה ושם עושים מהם בדים מאד גסים, אבל חזקים, לשימוש ביתי. לטוויה היו לרוב מתאספות הזקנות. טוות חומים ומרכלות על כל העולם. גם אני הייתי לפעמים יוצאת בערבים לשכנות והולכת רכיל.

חוץ מן הכותנה היו גם כבשים. לגז הכבשים היו מזמינים גוי זקן, מומחה לדבר, וזה היה עסק שלם. פיעת כבשים, צווחות ילדים ומהומה גדולה. הכבשים היו בורחות, הילדים והנשים היו רודפים וצווחים, בקיצור - היה שמח! מכיוון שאני ידעתי לטוות חומים וגם לסרוג, קיבלתי מבעלת הבית רשות להכין לי סוודר. את הסוודר הצלחתי להעביר עד גבול אוסטריה. שם הייתי מוכרחה להשאיר אותו בחבילה כי את האלפים לא יכולנו לעבור ברגל עם משא כל שהוא. אגב, ראיתי את הסוודר יותר מאוחר, בקפריסין, על בחורה אחת, אך לא רציתי לבייש אותה ולהוריד אותו ממנה.

מה? הגענו כבר לקפריסין? עוד ארוכה הדרך. בינתיים אנחנו בחורף 1944. בימי החורף הקשים, יותר נכון בלילות החורף, היינו מכינים סמוגון. זאת אומרת: יי"ש.

לבעלת הבית שלי היתה מין מכונה כזאת עם הרבה צינורות. וכשהיינו מפעילים אותה על התנור ומבשלים סלק לבן, היה בסוף נזל מן הצינורות מין נוזל כזה, חריף עם ריח מיוחד.

קראו ליי"ש הזה סמוגון והחיללים הרוסים היו מתים על המוצר הזה ונותנים תמורתו כל מה שהיה להם, שוקולד, סיגריות, קוסטובים, כל דבר. הדבר הזה היה אסור על פי החוק, אבל מי שם על החוק? העיקר להרוויח. בחורף היה כמוכן יותר קל לחיות. עבדנו בבית, בישלנו כל מיני מטעמים, אפינו לחם מרי והאכלנו את הבהמות. את החזירים שחטנו והכנו לקיץ את האוכל העיקרי לימי הקציר. מדי פעם צריך היה לנסוע ליער לחטוב עוד עצים. כל הערבים ביליתי בחדר המזורה. היא נתנה לי עבודות והמליצה לי ללמוד ולקרוא כל הזמן כדי שאוכל בבוא הזמן לחזור ללימודים.

באותו זמן הסתובבו בסביבה הרבה לאומנים, בנדרובצים וולאסובצים. כל אותם לאומנים שהיו משתפי פעולה עם היטלר, לא היו מאושרים שהדוב הרוסי שם שוב את ידו על אדמתם. בוקר אחד התעוררנו ועל פעמון הכנסיה היו תלויות שתי גוויות של בנות צעירות. על ידם כתוב היה שכל מי שישתף פעולה עם הקומוניסטים - כך יעשה לו! על המזרה שלנו אימזו שידחזו אותה אם תמשיך ללמד ילדים אוקראינים על סטלין. כעבור זמן קצר נעלמה המזורה. באחד הלילה העירה אותי בעלת הבית: "אירקה, קומי, מהר בואי וראי."

מלחמה

ראינו שרשרת ארוכה של אנשים חמושים. כל הכפר היה אחוז פחד. מי בתור להתלות עכשיו? ראש הכפר אולי? בעלה של בעלת הבית שלי היה מאויס בצבא האדום. אולי יבואו הפורעים להתנקם במשפחתו? מי יודע?

פשוט פחדנו פחד מות. גם אני הייתי הרי בחורה זרה, ספק פולניה, ספק רוסייה. החלטתי שבמקום להשאר במקום ולפחד, מוטב שאתקדם לעבר עירי. נכון שפחדתי לחשוב על הבית ועל העיר. מי יודע מה מצפה לי שם? רצייתי לרחות את הרגע מה שיותר: אולי עוד אקבל מכתב? איזה ידיעה מהבית... והיה גם חורף. ומה יהיה אם אחזור ולא אמצא לא בית ולא נפש חיה? ולא יהיה לי היכן להניח את הראש.

עד שיום אחד, בלי הודעה מוקדמת, הופיעה בעלה של המעבדה שלי. הוא היה פצוע קשה מאד. הוא לא כל כך תיפקד, היה חירש ופצוע בכל מיני מקומות. כך שהחליטו, אחרי שהחלים מהפציעות, לשלוח אותו הביתה. אחרי שהוא חזר החלטתי: די. אני חייבת לחזור ולקבל את עובדות החיים כמות שהם ולהתחיל את חיי מחדש. מה שהיה עד בוא השואה, היה, ומה שיהיה יהיה. מכאן התחילה פרשת הנדודים מחדש. את הניירות הגרמניים השמדתי, כי כבר בביקורת הראשונה חשדו בי שאני מרגלת גרמניה. כמה שלא הכחשתי, לא עזר שום דבר. הם רק רצו להכניס אותי לבית הסוהר. להגיד להם שאני יהודיה גם לא רצייתי, כי היתה זו מפקדה אוקראינית. בסוף אמר לי החוקר: את יודעת מה? אנו נשלח אותך לבית יתומים. משם תתקשרי עם הבית שהם ישלחו לך תעודות. עוד לפני שאמרנו להתדיין, הצלחתי להתחמק מן המשטרה והלכתי לתחנת הרכבת. שם, בחיפוי הלילה הצלחתי לעלות על רכבת ציסטרנות. ידעתי שהיא הולכת אל דרוהוביץ להעמיס נפש. לדרוהוביץ כבר הגעתי ביום. רצתי מהר לעיריה כי שם, בקרבת מקום היתה גרה סבתי. אמא של אימי. לאמא היתה משפחה ענפה, אחים ואחיות, דודים ודודות. הסתובבתי חצי יום בעיר ולא מצאתי נפש חיה ולא בית. גם לא שמעתי שום שפת יידיש. אחרי שעות של חיפושים החלטתי שאין כאן מה לחפש ושמתי פעמי לכיוון עירי. בדרך נתקלתי בעגלה כפרית ושאלתי לאן פניו מועדות. הוא אמר שהוא נוסע לבוריסלב. "אם כך", אמרתי, "אסע גם אני." ושלחתי לו חיוך רחב.

כשהתקרבנו לעיר התחיל לרדת גשם וכמה שהתקרבנו יותר הגשם נעשה סמיך יותר. אמרתי בליבי: הנה הגשם מתחזק ומתחזק. - זה מה שמחכה לי - רק דמעות ודמעות. הודיתי לגוי על ההסעה והלכתי לכיוון הרחוב שלי. הלכתי והלכתי ובדרך נתקלתי בבית הקברות שלנו. השטתחתי על קברם של אבי ואחי וביקשתי מהם מחילה: על מה? קודם כל על זה שהתפללתי לישו כל כך הרבה שנים וחיללתי את שם אדוני אלוהינו. אחר כך ביקשתי שאמצא את אחי ואת אימי עדיין בחיים, שאדע שיהיה לי למען מי לחיות. כך שכבתי על קברם עד להתחיל להחשיך. כאשר הגעתי למקום מגורי הקודם מצאתי שם רק עץ. עץ דובדבנים אחד ויחיד שנותר לפליטה. אז אמרתי: "שמע ישראל. אדוני אלוהינו, אדוני אחד. נותרנו שנינו, אני ואתה העץ." כבר החשיך לגמרי ואני עדיין חובקת את העץ ולא יודעת לאן לפנות ולא יודעת אם בכלל נשארה נפש חיה בכל אותה עיר הרפאים. כמעט ולא נותרה בעיר הזאת אבן על אבן. כאילו רעידת אדמה היתה כאן. אבל אין זו חוכמה לעמוד כאן ולבכות. על כן פניתי לשוק. אולי בסימטאות השוק אמצא איזו חורבה, קצת אור, ואשמע קולם של יהודים. אולי איזה נפש טובה תרחם ותתן להניח את הראש ללילה. כך הלכתי בסביבות השוק. ראיתי אור בוקע מאיזה חלון. דפקתי על הדלת ואחרי היסוסים רבים פתחו לי. היתה זו משפחת וזלף. דוניו וזלף, קרוב משפחה שלי מצד סבי. איני יודעת בדיוק איך זה הסתדר, אבל מצאתי קרובים. הם לא ידעו הרבה על משפחתי, אבל בישרו לי שיש לי כאן דודים: שמק ויצחק ראנד. דודים מצד הסבתה. ככה נשארתי בעיר מסוף שנת 1944 עד 7.5. 1946.

מצאתי את הדוד שמק ואת הדוד יצחק. שניהם חיים כיום בישראל. ברבות הימים התחלתי להסתדר ורצייתי בכל מחיר להמשיך בלימודים. קשה היה לחיות על החורבות ולהמצא בסביבה הזו העוינת, אבל מה לעשות? חיכינו לראות אם אולי עוד משהו מן המשפחה יחזור מהמחנות, ויתן סימן חיים. בינתיים התקבלתי לבית הספר המקצועי ואחר כך לתיכון-ערב. כל היום עבדתי ובערב הלכתי ללמוד בבית הספר המקצועי. התקבלתי אליו אחרי קשיים רבים. לא

רציתי להזדהות בשמי היהודי וגם פחדתי שמישהו מן הגויים יכיר אותי. החיים בתור יהודיה בין כל כך הרבה שיקצות לא יכלו להיות טובים. לכן החלטתי להמשיך במשחק השיקצה הפולניה, והשם אירקה המשיך לשרת אותי עוד שנים רבות. מכיוון שאת רוב שעותי הפנויות הייתי מבלה בספריה, הייתי תלמידה לא מן הגרועות. על כן הטילו עלי תפקידים רבים, עורכת עיתון, מנהיגת הכיתה, מנהיגת הפלוגה ובסוף נציה הקומסומול.

כאן ברצוני לספר סיפור מאד מעניין. היינו בכיתה כ-30 בנות וביניהן שתי יהודיות מקומיות. לאחת, בלונדינית עם צמות יפות, קראו ינקה שמרטר. הכרתי אותה עוד מן העממי. היא היתה אז בכיתה יותר נמוכה. והיתה עוד יהודיה אחת, צעירה בהרבה ממני ומאד סימפטית, ועוד אחת שנראתה מבוגרת בהרבה מאיתנו: ^{קארה} וזירה. זו היתה שמנמנות ונראתה כאישה לכל דבר. במשך הזמן נודע לי שינקה עברה את שנות השואה בסביבות העיר והלכה כל אותן השנים לבית הספר. כמובן שלא בתוך העיר אלא רק בפרובינציה. הוריה אמנם לא נשארו בחיים, אבל לאותה נערה שיחק המזל שהגויים שהחזיקו אותה, בעד תשלום שמן כמובן, היו הגונים והצילו אותה וגידלוה עד סוף המלחמה.

צרות היו רק עם הבחורה וזירה. היא היתה ^{מחלוקת} - צרקוב. היתה שחרחרת עם שער מסולסל, וכולם נטפלו אליה. קראו לה 'שרוצ'קה. "את רוצה תרגולת?" או "שרוצ'קה ואברשה", וכל מיני מילות גנאי. ידעתי שאם לא נעצור את המאפה הזאת, היא תתפשט חיש מהר ואז לא נוכל להחזיר את הגלגל לאחור. היה לנו מנהל עבודה רוסי או אוקראיני והוא היה אנטישמי איום ונורא. הוא היה מסית את הבנות וצועק על הבחורה היהודיה הנו בלי סוף, עד שהגיעו מים עד נפש. הלכתי לקומסומול. פניתי לראש הקומסומול ודרשתי שיורידו את שונא-ישראל הזה מיד ממקום העבודה שלו. כעבור חצי שעה הגיע מנהל בית הספר לחקור מה הבעיה עם וזירה ומנהל העבודה הזה. היא התחילה מיד לבכות שהיא לא יודעת מן העניין הזה שום דבר, ושהיא לא הלשינה. ניגשתי למנהל בית הספר ואמרתי לו שאני בשם כל התלמידות ובריגדת הקומסומול דורשת להוציא את האיש הזה מהעבודה, כי הוא אלמנט מזיק. כעבור שעתיים בא האיש הזה להפרד ואמר כי קיבל מלגה דחופה מן הבית. מאז היה לנו שקט. יום אחד נודע לי שבתו של הארכי-רוצח לומדת יחד איתי באותו בית ספר. אחרי שעקבתי אחריה רבות, תפסתי אותה. למזלי היתה קטנה ממני בהרבה. הרבצתי לה מכות רצח, שגם היא תדע מה זאת אומרת: "פרצוף יהודי". למחרת לא שמעו ולא ידעו מי ומה עשו את זה. מכיוון שנודע לי שהיא בתו של הרוצח, נודע לי שגם אביה חי. חיפשתי דרכים להגיע אליו ולהשיב אותו בבית הסוהר. כמובן שהודעתי לקרובים שלי שרב הרוצחים עדיין מסתובב בין החיים. הכרתי אותו מצוין. הוא עבד בחנות הצבעים של השכנים הדודים שלי. הוא היה אורז חבילות פחם בתוך המרתף של משפחת גראוליק, שכננו. אותו גוי בא לביתנו בפרוץ המלחמה והוציא את אבי ואת אחי, את כל השכנים שלנו ועוד כמאתיים יהודים ורצח אותם נפש. אני חושבת שאני הייתי העדה היחידה שנשארה בחיים שכל כך טוב הכירה את הרוצח. אבל ללכת להעיד, אין זה דבר קל. בפרט שהשופטים בעצמם היו חבורת פוגרומצ'יקים. אבל מה היה לי להפסיד? לפחות אגרום שיסתובב רוצח אחד פחות.

יום אחד, כאשר ישבתי על מיטתי בחדר השינה של הפנימיה, נכנס שוטר, או חייל, עם רובה בידו. הוא שאל מי זאת אירקה פה? הלכתי איתו לנ. ק. ג. ב. עוד לפני זה הובלתי אל מנהלת בית הספר. המנהל טען שקיבל פקודה לתת רשות לאסור את אחת התלמידות שלו. כל בית הספר עמד דום: הנה תפסו מרגלת נאצית. ועוד מתחזה לקומסומולית ועונדת את סמל הקומסומול ונתנה שבועת שקרים! כך הובלתי בכבוד גדול לנ. ק. ג. ב. שם נתנו לי לחכות שעות עד שקבלו אותי לחקירה. חשבתי בליבי: ריבוננו של עולם, כמה מיתות משונות, כמה השפלות כבר ראיתי, אבל שיאשימו אותי להיות מרגלת נאצית, על זה עדיין עוד לא חלמתי. אחרי שעות של ציפיה נקראתי סוף סוף לחוקר. נשאלתי אם אני מכירה את פבלוק ומה אני יודעת עליו. אכן גולה מליבי כשהבנתי על מה מדובר. התחלתי לגולל את פרשת הפוגרום אשר התקיים בשנת 1941, מיד עם כניסתם של הגרמנים. יצאתי משם שיכורה ורצוצה מרוב

סיומים שנעברו עלי בהזכרי באותם הימים והלילות אשר עברו עלינו ועלי. חשבתי שבזה נגמר הסיוט, אבל קומה אחת מתחת חיכה לי עוד חוקר שהכניס אותי לחדרו. הוא אמר לי: עליך לחזור על כל אותם הדברים שסיפרת לחוקר הקודם, ואם דבר אחד לא יתאים, תדעי לך שנאשים אותך בשבועת שקר. נוסף לזה נודיע לך מתי יתקיים המשפט. עליך להתיצב לפני בית דין גבוה ולהעיד בשבועה שאת לא נוסעת לפולין. היה לי הרושם שהחוקר הראשון היה יהודי, לפי השם ולפי המראה, ותליתי בזה הרבה תקוות. אם הוא יהודי, הרי שאין לי מה לדאוג, כי הוא היה גם יושב הראש של ה.ק.ג.ב. אבל השני היה פשוט אוקראינצ'יק לאומני, שאם לא גמר אותי שם במקום, היה זה נס מן השמים. לפנות ערב חזרתי. איש לא שאל אותי שאלות ואני לא סיפרתי לאיש דבר על מה שהיה.

כמובן שלמשפט לא הלכתי וגם יצאתי לפולין עם תעודות יהודיות. בבית הספר בו למדתי היו כמה מאות תלמידים ותלמידות. ברובם ילידי המקום. אבל היו גם כמה חניכים מרוסיה, ובית יתומים שלם מסביבות קייב. מיד הרגישו בהבדל בין הבנות הרוסיות והאוקראיניות. בכלל היו ביניהם סיכסוכים ומריבות תמידיים. מכיוון שהיו בידי כמה תפקידים רמים, ומכיוון שהלך אחרי פרשת הקומסומול ופרשת ה.ק.ג.ב., הן היו נזהרות להתחיל איתי. יום אחד חזרנו עם נעליים רטובות וכמה בנות שמו את נעליהן ליד התנור ליבשן. בבוקר עשו הבנות שביתה ולא יצאו לעבודה כי נעליהן התיבשו מדי ובחלקן אף נשרפו. באה כל הפמליה מן הרשות ואפילו יושב ראש הקומסומול. נו, מה נעשה עם סבוצה ניקיות? כולכן תלכו לסיביר לעבודת כפייה. מיד להחזיר את סמלי הקומסומול וכה....

ואם זה עוד לא מספיק לי, נקראתי למזכירות ושם הוציאו את כל הכעס עלי. "את נציגת הקומסומול ועושה סבוצה? למשחררים ולמצילים שלך?..." בשביל לא להמצא כל הזמן רק בתוך גן העדן של הנעורים, הייתי גם הולכת לקרובים ומחפשת יהודים מכירים להתחקות על עקבות בני המשפחה. מאד הנהירו אותי לא להסתובב בין הגויים ולא לחפש לי צרות. מי שישנו - ישנו. ומי שלא - לא. כמובן שביקרתי הרבה את הדודים ואצלם אפשר היה למצוא מעט מרגוע. יום אחד, במיילי בעיר אני רואה לפני את ביתו של דודי. בית רב קומות עומד לו על תילו. התפלאתי אם תנתן לי הצצה, לשאול מי ומה פה? אני נכנסת ושואלת: "אתם גרים פה? ואיפה הדיירים הקודמים?" בעל הבית התקרב אלי עם סכין מאחורי גבו: "ומה? את דודה יהודיה? מחפשת יהודים?" "לא", אמרתי, מגמגמת, "חיפשתי איזה חברה." והסתלקתי כל עוד נפשי בי. בכל זאת החלטתי שטרם אצטוב את העיר, צריך לגשת ל"נפציאנא", זהו אזור פולני מהור ושם גרו כל המכרות של אמא ולשם גם הכנסנו את כל רכושנו, תמורת קומץ תפוחי אדמה או פרור לחם. מכיוון שאני הייתי הספקית העיקרית, ידעתי בדיוק למי לגשת. אימי, לאחר שחלתה במיפוס, היתה מאד חלשה וכל עול פרנסת הבית היה על כתפי. אחי ישראל עבד אז במכרות הנפט, הרחק מן העיר והיה חוזר מאוחר בלילה וצריך היה להכין לו כף אוכל חם.

עכשיו פניתי אל מכרות הישנות, וגם לזאת שהלינה אותי לילה אחד בזמן הרדיפות. היא קבלה אותי במין רתיעה כזאת שחשבתי שהיא מתפלצת. "מה? העלמה עוד חיה? לא הכניסו אותה לתנור?" זאת הייתה צריכה להיות בדיחה. אך שהוא נגמר הביקור ברוב ידיבות. הסתלקתי משם כמו מאש. בבית השכן היתה אישה נחמדה והיא ספרה לי שראתה את אימי בעיר סאנוק. אבל שם, מישנו מן המכרות שלנו הכיר אותה ברחוב וכך ירה בה גרמני ברחוב. ישבנו זמן רב ושוחחנו והיא ספרה לי הרבה דברים על המאורעות שהתרחשו בעירנו. הגויה הזאת היתה נחמדה וידידותית ואצלה הייתי פעם מחליפה את רוב הדברים. ביקשתי אותה להכנס לחדר המיטות ולראות את הבית. חדר המיטות שלה היה של דודתי פייגלה, אשר התחתנה רק שנה לפני פרוץ המלחמה, והגויה הזאת קנתה אצלה את כל הרהיטים היפים והחדשים. הכל תמורת כך וכך תפוחי אדמה ותבואה. על השולחן היתה פרושה מפה שלנו ולא יכולתי להוריד את העיניים ממנה. בסוף נפרדנו בידידות והלכתי לדרכי.... במרכז העיר שכן בית הקברות והיה בו קבר אחים מן הפוגרום הראשון. ביניהם היה גם אחי ואבי. את כל הקדושים האלה הפמינו בתוך הבגדים

והוסיפו את החלקים, כי לא כל כך ידעו מה שייך למי. יהי זכרם ברוך.
לא רחוק משם היה האיצטריון ואחרי האיצטריון היה בית מטבחיים.
עם חיסול הגטו הוציאו את היהודים לקולנוע "קולוסיאום" בקרבת
האיצטריון ושם טבחו אותם.
כיום עומד שם גל-עד לכל אותם היהודים, מיטב הנוער של עירנו. יהיה
זכרם ברוך!

מכיוון שקשה מאד לחיות על חובת ביתך, החלטתי להצטרף אל דודי, שגרשמו
כבר ליציאה לפולין, ומשם, אם ירצה השם, נגיע לארץ ישראל. אבל לי היו
רק תעודות נוצריות. היה צורך דחוף להשיג תעודות אמיתיות שלי. בעזרת
יהודי אחד נחמד, שכבר שכחתי את שמו, יצאתי ביחד עם הדודים שלי
לפולין. שמעתי שמכל העיר נשארו 80 יהודים. 35000 הומתו ונכחדו בכל
מיני מיתות משונות. חלק לא קטן מת מרעב, מטיפוס וכל מיני צרות אחרות.
בשביל לעזוב את רוסיה הייתי צריכה לשמור את הדבר בסודי סודות, עד
שבמאי 7,5,1946 עזבנו את העיר.

ערב לפני כן השארתי על המיטה שלי את כל הציוד עם הכרטיס והסמל של
הקומסומול והתגנבתי חרש, חרש החוצה. משם יצאנו, גם כן בחשאי, לרכבת.
כבר היה לי נסיון מר אם משהו לא יהיה בסדר, וידעתי מה מחכה לי. הרי
נסעתי הפעם עם תעודות של יהודיה וכאן כולם הכירו אותי כפולניה.
עברנו את הגבול והגענו לאושוויץ. כל יהודי, באשר הוא יהודי חייב לראות
פעם אחת בחיים מה זאת אושוויץ. אנחנו הגענו לשם מיד אחרי השחרור
וערימות פנטסיות של פרושות, שערות, מזוודות, ומה לא... התגלגלו
בחוצות.

עוד בדרך הנהירו אותנו לא לדבר יידיש ולא להראות שאנחנו יהודים.
האימרה: "מה? אותך עוד לא הכניסו לתנור?" מהלכת לה בראש חוצות. כך
הגענו ל"נידר-שלזיה" ומשם לעיר גשטשע פוסטע WISTEGINS DORF.

בעירה קבלנו דירות של גרמנים כי באותו הזמן נישלו את הגרמנים ממקומם
ושלחו אותם לגרמניה המערבית. כל נידר-שלזיה השתייך מעתה לפולין.

וולדנבורג, ברסלאו, שצצין, בדגושץ', גדאנסק, ותמורת זה קבלו הרוסים
את אנור למברג, בוריסלב-דרוהוביץ, את הנפט הפולני, נפד*נה אוקראינה.

גם כאן נוכחתי חיש מהר לדעת שלא טוב להיות יהודי בפולין ועל כן
החלטתי שאני פולניה ושמי אירקה, נשאר שריר וקיים. לא הצטרכתי הרבה
זמן לחכות כדי להוכיח שזה לא מציאה להיות יהודיה. הייתי, עקב עבודתי,
מיודדת עם ראש העיר, אבל זה הכיר אותי בתור פולניה. לא עלה כלל על
דעתי שזה יכול להיות אחרת. יום בהיר אחד, כשבאתי לסדר עינינים, הוא
שפך את ליבו לפני. כמובן שהייתי מאד נימוסית ונענית לו, אבל כשבאתי
הביתה הלכתי ישר אל הדוד שימק וסיפרתי לו את כל הסיפור. החלטנו שצריך
להסתלק מהר ככל האפשר. אם ראש העיר שופך אפר על ראש היהודים, מה יש
עוד לדבר. ידעתי שהדרך הפשוטה והקלה לצאת את פולין יהיה דרך הקבוץ.

לאן אלך אם לא לשומר הצעיר? אחי הקטן היה לפני המלחמה בשומר הצעיר
ועוד לא שכחתי את המריבות שהיו בינינו.

על כן הלכתי לקן של השומר הצעיר ושם מצאתי בנים ובנות בני גילי. סוף
סוף הייתי בחברת נוער יהודי. רקדנו הורה בלילות, אכלנו ערימות של לחם
בריבה והיינו שמחים בחלקנו. בקרבת מקום היה סנ*טוריום לילדים יהודים.

מין גנון שכזה, או חברת-ילדים. שם התקבלתי לעבודה ועבדתי שם עם קבוצה
של הקטנים ביותר. פעוטון כזה. גילם נע בין ארבע לשמונה. היו אלה
ילדים שנולדו בזמן המלחמה, מפוחדים, רזים ומרולדלים. ראו בעיניהם את
הפחד והאימה של שנות השואה. הנה ילדה אחת מעוקמת, כי שכבה בתוך ארון
בגדים כמה שנים. שניה עיוורת כי לא ראתה קרן אור זה שנים. וכה...

לא היה קל לעבוד עם ילדים כאלה, אבל לקחתי זאת על עצמי. כמשימה לעזור
לילדים אלה. שרנו, רקדנו, והחברה שראו אותי שם אמרו שלא ידעו מי
הגננת ומי הילדים. מצאתי לי תפקיד מאד נכבד: לרשום כל דבר היוצא מפי
הילדים האלה וכך היתה לי מחברת לכל ילד לחוד. בשפה הפולנית הייתי
מנציחה את כל הסיפורים של הילדים. מאגין שידעו לספר טוב מאד ולהסביר
את עצמם. אבל אני ביקשתי מן הקיבוץ שבעליה הראשונה ישלחו אותי לארץ.

עז רצוני לצאת כבר סוף סוף את פולין, כי אני כבר שבעת תלאות.

אירקה

אירקה

X כיום, שלושים או קרוב לארבעים שנה אחרי השואה האיומה, כשהקודש נהפך
מזמן לחול והחיים לגהנום חדש, עקב האסון שפקד אותי, אני שואלת את
אלוהי: למה אני חייבת כל כך הרבה דמים? למי חטאתי כל כך שעלי לשלם
מדמי לכל אורך חיי? האם להוולד יהודי זו רק קללה לעולמי עד? עד
דור עשירי? או שיש לצידה גם תגמול לסבל וליאוש?

את הגבול לצי"ה עברנו בקלות. היינו רובנו צעירים וצעירות ולא ניכר עלינו כאילו היינו ספקולנטים או שיש בידינו אוצרות של כסף וזהב. כסביבות ברטיסלבה נשארנו ללון בשדה פתוח אשר בו כבר התגוללו מאות יהודים. כאן כבר היו אמהות לילדים ויהודים מבוגרים אשר יצאו מרוסיה או היו ניצולי מחנות. על כל פנים המראה היה רחוק מלהיות מלבב. אבל פה ראינו המון יהודים וכל יהודי עם ים של צרות. במשך שנים חייתי בהרגשה שאני ניצולה אחת ויחידה, ועל כן שמחתי לראות כל כך הרבה יהודים סביבי. אחרי ליל נדודי שינה יצאנו ברכבת הראשונה לברטיסלבה ומשם ברכבת אחרת לעיר לינץ אשר באוסטריה. באוסטריה בילינו כמה שבועות. היה שם מחנה גדול מאד עם מאות ואולי אלפי יהודים, יוצא מחנות, יוצא רוסיה והרבה חיילים משוחררים. ישבנו בצריפים ענקיים על דרגשים של שלוש קומות. אבל מכיוון שהיינו ברובנו צעירים צצו הבדיחות על חשבוננו כפטירות אחר הגשם. בבוקר כל השמיכות התגוללו על הרצפה כי הלצים פשוט לא נתנו לנו לישון. אז כבר קשרתי קשר עם חברי מנדל והוא היה לי למשענת. אני זוכרת קוריוז על ישראל זילבר, חבר שלנו, אשר עבד במטבח. היו שם סירים ענקיים שבשביל לנקות אותם צריך היה להכנס אליהם ~~בשלמות~~. חבר אחר חמד לו לצון וכמעט הטביע את ישראל בתוך הסיר.

שם קבלנו חבילות מאונרא והחברה היו מתחלפים ביניהם בשוקולד וסיגריות, והיה שמח. יום אחד העבירו אותנו לנלצבורג ושם ישבנו תקופה די ארוכה. בנלצבורג הצלחנו גם לצאת קצת העירה, ברשות כמובן, וראינו שם כמה אופרות וכמה סרטים. אחרי כל כך הרבה חשיכה ראינו גם את אורות הכרך. היינו במחנה שקראו לו בית ביאליק. שם, בבית ביאליק התחוללה דרמה אנושית שרק בקולנוע אפשר לראות כדוגמתה. כמובן שהדרמה הזאת הסעירה את ליבותינו. היו איתנו שני אחים. שניהם באו מרוסיה עם נשותיהם. בחורים נחמדים ואינטליגנטיים. תענוג לדבר איתם.

פתאום היו כל מיני לחשופים ודיבורים על אחד האחים, שהגה נתגלתה אישתו הראשונה עם ילדתו, במחנה שלנו. הדבר עשה לו כנפיים בכל המחנה. יום אחד בהיר הוא הביא את ילדתו הבלונדינית, היפהפיה. כולנו צחקנו ובכינו עם האב והילדה. אישתו הראשונה, שנשארה בפולין, היתה במחנה אושצ'ץ X והצליחה להחביא את הילדה בזמן המלחמה אצל גויה. אחרי השואה הלכה אותה אישה לגויה וקבלה, תמורת כופר, את הילדה בחזרה. בינתיים התחתנה האישה עם גבר אחר וזה היה לילדה אבא לכל דבר. רצה הגורל ואותה אישה נמצאה יחד עם בעלה הקודם, אבי הילדה, באותו מחנה. השניים נפגשו והאב הביא את ילדתו אלינו. כך הן תהפוכות הגורל היהודי. עוד אני מכירה אישה אשר נישאה ליהודי נחמד וצעיר, אבל עם פרוץ המלחמה גוייס האיש לצבא האדום, אך עם סיום המלחמה היתה אישתו כבר נשואה לגבר אחר. *אני רואה את* "נכון", אמרה האישה, "לא חסר לי מאומה אצל בעלי הראשון, אבל הוא עזב אותי לאנחות ונסע לרוסיה. זה, בעלי השני הציל אותי מצפורני הנאצים ומחרפת הרעב." מי כמונו, ניצולי השואה, יודעים מה זה היה להשאר בחיים בימי השואה ולא למות מכפור ורעב.

כך. במלצבורג בילינו בנעימים - עד שיום אחד שוב עלינו לרכבת ובחשכת הלילה נסענו לאנדנוולד. אנדנוולד הוא מקום מקסים מוקף כולו יערות

20102

אבותים על גבול איטליה - שווייץ. כיום יש שם טרמפולינה ואלפי גולשים
ונופשים מבליים שם. זה בתוך הרי האלפים ושם גם הכרנו את רוב החברים
שכיום אנחנו חיים איתם בקבוץ. שם, בפעם הראשונה התוודענו לחברנו
אביגדור, שהיה עולה על גג הבית ושר בקול חזק וערב וההרים והיערות ענו
לו בהד. בהתחלה לא הבנו מה היערות רועמים כל כך, עד שתפסנו שזה
אביגדור שנותן קולו בשיר.

לא נשארנו הרבה זמן בגנדנוולד. באחד הבקרים הקרים נאלצנו לעלות על
אוטו משא מכוסה בברזנט כדי למפס כל הלילה על האלפים ועם שחר הגענו
לאיטליה. ישבנו בתוך אוטו מכוסה בברזנט וסגור הרמטי. הדרכים היו
משובשות וכבר ירד שלג. בתוך האוטו היה חם ומחניק ורוב החברים
הקיאו. קבלנו שקיות להקאה. מנדל המסכן הקיא כל הדרך. הוא זלל לפני
הנסיעה את כל השוקולד שהיה לו בתיק, וזה הזיק לו. אחרי שעות רבות של
מלטולים עצר האוטו ואמרו לנו לרדת ולהסתדר בשרשרת, בן - בת - בת.
כל בן ישמור על בת אחת. מנדל אפילו סחב שתיים: את נדיה ז"ל ועוד אחת
יותר מבוגרת שהיתה באמת אישה חלשה ורוב הזמן צריך היה לסחוב אותה על
הידיים.

אותו טיול נחמד אך שעות רבות וכל הזמן בעליה. יותר ויותר גבוה.
כשהגענו לפסגה והבטנו מלמעלה למטה תקף אותנו פחד. אני אפילו מעדתי
א פעם אחת ורק אהודות אביגדור הנחמד שהחניק בי, איני מושלת כיום לרגלי
האלפים. הירידה מן ההר לצד השני היתה כבר הרבה יותר קלה. כאן כבר
הרשינו לעצמנו להביט לצדדים וראינו למטה אורות מתנצנצים. אלה היו
אורות של משמרות הגבול של כל שלושת הגבולות: אוסטריה, איטליה ושווייץ.
גם במישור היתה הדרך עוד רבה מאד. עם שחר נעמדנו בפני איזה אורווה
ושם בילינו כמה שעות טובות עד שבאו אנשים עם משאיות צבאיות גדולות,

מכוסות בברזנט ולקחו אותנו קודם למורנו ואחר כך למילנו. זכור לי
שלמילנו הגענו כבר בערב. העיר היתה מוארת באלפי אורות. שם הכניסו
אותנו לאיזה מסעדה איטלקית ושמו לפנינו צלחות מלאות ספגטי עם רוטב
עגבניות. אחרי כל כך הרבה שעות של נסיעה בלי אוכל, לא הצטרכו לבקש
אותנו פעמיים. אחר כך הועברנו לאיזה בית מלון. התרחצנו וכבר שעה אחר
כך כולם ישנו שנת ישרים. בבוקר עוד אכלנו באותה מסעדה ואחרי שעות

רבות של נסיעה הגענו לגנואה. במילנו עוד הסתובבנו סביב הקטדראלה אך
לא הרשו לנו לרדת מן המשאית ולהנות קצת מיופיה של מילנו. לאומת זאת
היינו כמעט שנה בגנואה. שם בעיר בילינו את שנות חיינו היפות ביותר.
היתה לנו ווילה גדולה של איזה נדבן יהודי עשיר. החווילה היתה מוקפת
גן גדול, מלא עצי פרי סובטרופיים. זו הפעם הראשונה שהכרנו תפוז
ולימון, תאנה, רימון, ענבים ועוד...

מכיוון שחיינו על חשבון אונרא יכולנו להרשות לעצמנו להנות מכל אותם
המחמדים שזומנת בחובה עיר גדולה. תיאטרואות, בתי קולנוע ומוזיאונים.
הודות ללוליק שהיה מדריך שלנו, עשינו הרבה טיולים מעניינים. טיפסנו על
האלפים, כי זה היה השגעון של לוליק למפס על הרים. אנחנו רצינו לבקר
ברומא וונציה ופירנצה, אבל זה לא הסתייע בידינו.

היו בינינו חכמים שדרשו לקנות בגדים ונעלים שלא לבוא ערומים ויחפים
ארצה. בסוף הלך יצחק ברקון, הגזבר, עם עוד מישהו, וקנו לכל הבחורים
חולצות. אחרי כביסה ראשונה התברר שהן עשויות מנייר ולא מכותנה. הכל
התפורר ולא היו חולצות ולא היה כסף. היינו בתוך הווילה הזאת קרוב
למאתיים איש. בכל חדר היו כמה שורות של מיטות, אחת מעל השניה. במיוחד
בחדר הרוקים וכמובן היה שם תמיד שמח. החברה היו מוציאים כמה קרשים
מהמיטות והעולה על המיטה העליונה היה נוחת על השוכב למטה כמו פצצה.
גם היו תולים איזה כלי עם מים מעל לדלת וכשפתחו את הדלת היו המים
נשפכים על הקורבן התורני. או שהיו עושים סתם אופניים. אם היה הבחור
נרדם, היו שמים לו פיסות נייר בין אצבעות הרגלים ואחר כך מדליקים
בגפרור.